Marcela Vâlcu

Praxiologia limbii române

Suport teoretic

Chișinău, 2015
UPS „Ion Creangă”

Marcela Vâlcu

Praxiologia limbii române
Suport teoretic

Chiș inău, 2015

Recenzat, aprobat și recomandat de Senatul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din mun. Chișinău

Autor:

Marcela Vîlcu, lector superior, Catedra de limba română și filologie clasică, UPS „Ion Creangă”

Vâlcu, Marcela.
- Praxiologia limbii române. Suport teoretic / Marcela Vâlcu – Chișinău, UPS „Ion Creangă”, 2015. – 100 p.
Bibliogr.: p. 100 (5tit.) – 100 ex.
ISBN 978-9975-46-246-4
37.016.046:811.135.1
V 15

„Limba este comoara cea mai de preț a poporului și veghea asupra strălucirii ei nu trebuie să pirotească nicicând.”

(Grigore Vieru)

Suportul de curs la *praxiologia limbii române* este destinat studenților Facultății de Pedagogie și are drept scop formarea la studenți a unei viziuni de ansamblu despre funcționarea sistemului fonetic, lexical și gramatical al limbii române și, de asemenea, formarea competențelor de comunicare orală și scrisă în limba română, în conformitate cu normele în vigoare.

Lucrarea constituie un reper teoretic pentru toți cei interesați de consolidarea cunoștințelor de limba română contemporană.

Cuprins

Noțiuni generale despre limba română……3
Noțiuni de fonetică…….....6
Noțiuni de lexicologie…….22
Noțiuni de morfologie…….48
Noțiuni de sintaxă……....81
Anexa 1……92
Anexa 2……....94
Bibliografie……...95

TEMA I. NOȚIUNI GENERALE DESPRE LIMBA ROMÂNĂ

a) Procesul de constituire a limbii române

b) Conceptul de limbă literară

c) Nivelurile limbii

Limba este principalul mijloc de comunicare între membrii unei colectivități. Ea a apărut din necesitatea omului de a comunica. E un sistem de semne (asocieri de sunete cu anumite semnificații), care a apărut în istoria conviețuirii sociale a oamenilor ca instrument de materializare a gândirii: are caracter social – apare și se dezvoltă în societate, pentru a asigura comunicarea între membrii unei societăți. Limba română este de origine latină, s-a dezvoltat din latina populară/vulgară (în lat. „vulgaris" – popular), în urma asimilării limbii și culturii băștinașilor, ca rezultat al colonizării Daciei de către romani (a. 106 d. H.). Ea face parte din familia limbilor romanice, alături de *italiană, franceză, spaniolă, portugheză, catalană, provensală*, toate având la bază elementul latin, după cum se poate vedea din tabelul de mai jos.

română	*italiană*	*spaniolă*	*portugheză*	*franceză*
câmp	campo	campo	campo	champ
timp	tempo	tiempo	tempo	temps
cald	caldo	caldo	caldo	chaud
negru	nero	negro	negro	noir
trei	tre	tres	tres	trois
scrie/scriere	scrivere	escribir	escrever	ecrire
bine	bene	bien	bem	bien
verde	verde	verde	verde	vert
cămașă	camicia	camisa	camisa	chemise

Orice limbă națională are un aspect spontan, mai puțin îngrijit, care se manifestă mai mult oral (*limba populară*) și altul normat, elaborat (*limba literară*). *Limba literară este aspectul cel mai îngrijit, din punct de vedere fonetic, lexical și gramatical, al limbii unui popor, care servește ca instrument de exprimare a celor mai diverse manifestări ale culturii,* dezvoltat și consolidat de-a lungul timpului prin activitatea vorbitorilor. Iorgu Iordan definea limba literară drept „aspectul cel mai desăvârșit" al limbii întregului popor, rezultat al unei perfecționări neîntrerupte, realizate în toate sectoarele culturale ale societății.

Limba literară are caracter normat: ea se caracterizează printr-un sistem de *norme,* fixate în scris, care îi asigură *stabilitate în timp, unitate în spațiu și corectitudine*. Este limba utilizată în literatura artistică și științifică, în toate instituțiile statului, în presă, la radio și TV, în viața politică și în instituțiile de învățământ. Este limba în care se scrie.

Așadar, *limba literară este o variantă a limbii naționale, având caracter normat și cultivat și servind ca instrument și suport al unei culturi scrise.*

Procesul de formare a limbii române literare începe odată cu apariția primelor creații literare orale și a primelor texte scrise în română (sec.14-15), unul dintre care este *Scrisoarea lui Neacșu* (1521).

Consolidarea și desăvârșirea limbi române literare se produce în perioada modernă – începând cu a doua jumătate a sec. 19, în jurul anului 1880, până în prezent – o perioadă de evoluție intensă a limbii, denumită *perioada modernizării limbii române literare*.

Acest proces se consolidează odată cu trecerea oficială la alfabetul latin, care se produce în anul 1860, când se împlinește visul tuturor românilor. Până la acest moment, scrierea românească se făcea, în mare parte, cu alfabet chirilic, cu care erau scrise primele cărți, cu caracter bisericesc. Din acest moment începe constituirea sistemului ortografic românesc și a sistemului normativ al limbii române, prin elaborarea dicționarelor, a manualelor, a gramaticilor, în care sunt notate normele limbii.

Din perspectivă descriptivă, a structurii, există mai multe niveluri ale limbii, în funcție de care s-au impus și domeniile studiului lingvistic:

- *nivelul fonetic (fonetica)* studiază sunetele vorbirii, particularitățile acestora, accentul și intonația;
- *nivelul lexical/vocabularul (lexicologia)* cuprinde domeniul cuvintelor, al sensurilor și al relațiilor semantice dintre cuvinte;
- *nivelul gramatical (gramatica)* include a) *morfologia* (urmărește forma cuvintelor și regulile modificării ei) și b) *sintaxa* (referitoare la regulile combinării cuvintelor și la funcțiile acestora în propoziție și în frază);
- *nivelul stilistic (stilistica)* studiază valorile expresive ale cuvintelor.

Fiecare nivel al limbii prevede anumite norme, care trebuie respectate de vorbitori.

- *Norme fonetice (ortografice, ortoepice)* – se referă la regulile de pronunțare corectă a sunetelor (*fierbe, nu „hierbe”; piatră, nu „kiatră”, bine, nu „ghini”, ziuă, nu „dzîuă”*), de pronunțare corectă a cuvintelor (accentuare

corectă: *di**re**ctor, administ**ra**tor, acumula**tor;*** articulare corectă *copilul, copacul,*) și de scriere corectă (*agreează, beată, biată, chiar*). Aceste prevederi se raportează atât la nivelul fonetic, cât și la cel morfologic, de aceea normele de ortoepie și de ortografie sunt codificate împreună în *dicționare și îndreptare ortografice, ortoepice* ce conțin elemente de morfologie**:** cel mai recent și în vigoare – DOOM 2 – *Dicționar ortografic, ortoepic cu elemente de morfologie* (2005)**.**

- *Normele gramaticale* se constituie din:

a) *Norme morfologice* – se referă la modificarea structurii cuvintelor, în funcție de gen, număr, caz, diateză etc. (*„lui Ion”*, dar *„Mariei”, „lui Gabi”; „copiază”*, nu *„copie”; „absolvă”*, nu *„absolvește”; „limbii”*, nu *„limbei”* etc.) .
b) *Norme sintactice* – se referă la aspectul general al enunțurilor, la organizarea lor (topică, tipul de structurare a enunțului, dimensiunile lui, la posibilitățile de realizare a relațiilor și a raporturilor sintactice. (*„Vreau să spun”*, nu *„Vreau ca să spun”, „Tu ce faci?”*, nu *„Ce tu faci?”, „Din cauza bolii”, nu „Datorită bolii”* etc.). Tot de acest nivel țin și regulile de punctuație.

TEMA II. NOȚIUNI DE FONETICĂ

a) ***Obiectul de studiu al foneticii***
b) ***Relațiile cu alte discipline lingvistice***
c) ***Sistemul fonologic al limbii române. Raportul fonem (sunet-tip) – literă***
d) ***Clasificarea articulatorică a vocalelor și consoanelor***
e) ***Grupurile vocalice: diftongii, triftongii***
f) ***Silaba: structura silabică a limbii române, silabația***

Fonetica este știința care studiază sunetele limbajului articulat (producerea, transmiterea, receptarea lor), adică sunetele vorbirii, ca facultate specific omenească. (Spre deosebire de animale, care de asemenea emit sunete, omul emite sunete *articulate*, adică produse conștient, prin punerea în mișcare a organelor aparatului articulator, din care formează anumite combinații – cuvinte – purtătoare de înțeles.)

Termenul *fonetică* provine din greacă: *phonetikos* – referitor la sunet.

Fonetica – ramură a lingvisticii care se ocupă de studierea *structurii sonore a limbii*, adică:

a) a modului *de producere, de transmitere, de audiție și de evoluție a sunetelor;*
b) a însușirilor fiziologice și acustice ale sunetului.

Sunetul rostit este semn audibil (şi vizibil prin scris) al vorbirii. Sunetele, fiind elemente concrete, reprezintă învelişul material, sonor, al limbii.

Sunetele articulate sunt vibraţii ale aerului produse de coardele vocale şi modelate de celelalte organe adaptate vorbirii.

Aspecte/direcții de studiere a structurii sonore:

- ✓ *Fonetica propriu-zisă* – studiază producerea și perceperea sunetelor articulate;
- ✓ *Ortografia* – elaborează reguli de scriere corectă a mijloacelor de limbă;
- ✓ *Ortoepia* – stabilește norme de pronunțare corectă a sunetelor și a îmbinărilor sonore;
- ✓ *Fonologia* (fonetica funcțională) – studiază posibilitățile sonore ale limbii (posibilitățile combinatorice ale sunetelor-tip/fonemelor) de a exprima un anumit conținut (ex. *mamă* – lamă – *ramă* – *damă* – *vamă*, dar nu și *bamă, camă, tamă)*. Baza acestei discipline o constituie diferența dintre sunet și fonem. Fonetica priveşte sunetul ca fenomen fizic, concret, iar fonologia îl vede şi-l examinează ca unitate sonoră funcţională, abstractă.

Ca știință a sunetelor, fonetica este într-o strânsă legătură cu celelalte niveluri ale limbii/ discipline lingvistice, datorită faptului că sunetele constituie materialul necesar la formarea diferitor unități lingvistice – cuvântul, propoziția, fraza.

Relațiile foneticii cu celelalte discipline lingvistice:

- Cu *lexicologia* – cea mai strânsă legătură, deoarece cuvântul și sensul lui depind de componența fonematică: *mare – sare – tare – zare – care – bare.*

  Accentul, ca unitate a foneticii, are rol hotărâtor în cazul omonimelor-omografe, el schimbă sensul structurii fonice,

diferențiind cuvintele: *imobil – imobil, veselă – veselă, vișinii, vișinii* etc.

- Cu *morfologia* – orice schimbare a formelor morfologice ale unui cuvânt flexibil se face prin intermediul unor elemente fonetice: prin reluarea unor *sunete*, prin *alternanțe fonetice*, prin schimbarea *accentului*. Ex. *mare – maaaare; veste – vești; cânt – cânți; cântă – cântă* etc.
- Cu *sintaxa* – legătură realizată prin intermediul *accentului* sau al *intonației,* care servesc ca mijloace de evidențiere a unui cuvânt din enunț, schimbându-se astfel funcția sintactică, raporturile sintactice, tipul intonațional al propoziției. Și, invers: schimbarea topicii, element de ordin sintactic, impune schimbarea intonației. Ex.: *Femeia mai tânără a tăcut. Femeia, mai tânără, a tăcut. Mănânc mere roșii. Mănânc mere, roșii. Ion scrie. Ion, scrie! Ion scrie?*
- *Cu stilistica* (domeniu care studiază valorile expresive ale limbii) – cu ajutorul *accentului* și al *intonației* se scoate în evidență un cuvânt sau un grup de cuvinte, schimbându-se de fiecare dată valoarea semantică a enunțului. Ex.: *Vii azi la mine? Vii azi la mine? Vii azi la mine? Femeia care nu vrea să frământe, toată ziua cerne. Femeia care nu vrea să frământe toată ziua, cerne.*

 N.B! Pentru a înțelege un fenomen din cadrul limbii, e necesar de a-l cerceta prin prisma tuturor nivelurilor limbii (fonetică, lexicologie, morfologie, sintaxă).

Fonetica are importanță practică: cunoașterea ei asigură o pronunțare corectă, în baza unor norme stabilite, o scriere corectă, conform normelor elaborate de ortografia în vigoare.

Sistemul fonologic al limbii române. Raportul fonem (sunet-tip) – literă

Sistemul fonologic românesc este latin în esenţă, dar are unele trăsături specifice datorate evoluţiei istorice a limbii. Faţă de latina populară din secolele al III-lea – al IV-lea d. H., limba română s-a îmbogăţit cu vocalele mediale ă şi î, cu un mare număr de diftongi şi triftongi, cu consoanele *č, ğ, ţ, ş, j*.

Sistemul fonologic al l. române conţine 29 de sunete-tip:

- 7 vocale (a, e, i, u, o, ă, î);
- 22 de consoane (b, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, ţ, v, z, k', g', č, ğ)

Raportul fonem (sunet-tip) – literă: 29 de sunete-tip – 31 de litere.

În mare parte, sunetelor limbii române le corespunde câte un semn grafic/ literă din alfabet. Dintre cele 31 de litere ale alfabetului românesc, 19 sunt monovalente, adică au o sigură valoare fonetică – ele corespund unui sunet distinct. Celelalte litere (e, i, o, u, c, g, h, k, q, w, x, y) sunt plurivalente, adică au mai multe valori fonetice care depind de următorii factori: *combinaţiile* în care apar, *poziţia în silabă sau în cuvânt*, caracterul *vechi* sau *neologic* al cuvintelor şi *limba lor de origine.*

Aşadar, pe de o parte, există sunetele *č, ğ, k', g'* fără o literă corespunzătoare, pe de altă parte, avem litere care pot reda sunete diferite.

Litere ce reprezintă mai multe sunete-tip:

- C
- k (*coş, acasă, câine, joacă, toc* etc.)
- č (*faci, cireş, cere, ceară* etc.)
- k' (*chemare, unchi, chiulangiu, chior* etc.)

- G
- g (*gol, rug, găină, agale, gâză, gară* etc.)
- ğ (*gir, fugi, Giurgiuleşti, geantă* etc.)
- g’ (*ghiol*, *gheţar, unghi, ghiulea, gheară, Gheorghe* etc.)
- X
- ks (*excursie*, *xerox*, *taxi* etc.)
- gz (*examen*, *exista*, *exemplu* etc.)

Litere cu valori fonetice diferite:

- E
- vocală (*erou*, *cepe*, *deoarece* etc.)
- semivocală (*deal, stea, păşea* etc.)
- diftong (*eu*, *el*, *este*, *eram* etc.)
- literă ajutătoare (*ceas, geam, cheală, gheată* etc.)
- I
- vocală (*inimă, cicoare*, *chimir*, *chin*, *bine* etc.)
- semivocală (*iarnă, fuior, duios, iubire* etc.)
- literă ajutătoare (*chiar*, *unghi*, *ciuperci*, *ghiaur* etc.)
- sunet redus (*lupi*, *oricând*, *chemi*, *robi* etc.)
- U
- vocală (*nuc, unde, tăcut, făcu* etc.)
- semivocală (*rouă, nou, plouând* etc.)
- O
- vocală (*erou*, *foc*, *oricând* etc.)
- semivocală (*ploaie, soare, şcoală* etc.)

Sunete-tip reprezentate de mai multe litere:

- /î/ – â, î (*cântec, început, urî, reîncepe*);
- /i/ - i, y (*inimă, hobby*);

- /c/ – c, k (*coc, kaliu, kaki*);
- /v/ – v, w (*val, vin, wolfram, watt*);
- /cs/ – x, cs (*axă, vacs, cocs, rucsac, ticsi, îmbâcsi, micsandră, fucsină*)

Sunete-tip fără litere corespunzătoare, reprezentate grafic prin grupuri de litere:

- /ğ / – ge, gi (*ger, girafă, rugi, fuge*);
- /č / – ce, ci (*deci, zece, ceas, ciubotă*);
- /g'/ – ghe, ghi (*gheb, ghiozdan, ghioagă*);
- /k'/ – che, chi (*cheag, chiar, urechi)*

* N.B! În acest caz, literele I, E pot avea valoare ajutătoare (fără ca să reprezinte sunete: *rugi* - *ruğ*, *chiar* – k'*ar*, *ghiozdan* – g'*ozdan*)

 Completați șirurile de mai sus cu câte trei exemple.

Clasificarea articulatorică a vocalelor și consoanelor

Vocalele – sunetele articulate continue, rostite fără ajutorul altor sunete, la producerea cărora aerul expirat pune în mișcare vibratorie coardele vocale trecând liber prin cavitățile bucală și nazală, fără a întâlni vreo piedică. Sistemul fonetic al limbii române conține șapte vocale: *a, e, i, u, o, u, ă*.

Prin faptul că la articularea lor participă vocea/coardele vocale, vocalele se aseamănă între ele, dar se și deosebesc: *prin volumul și forma rezonatorului bucal, prin poziția limbii.*

Criterii de clasificare a vocalelor:

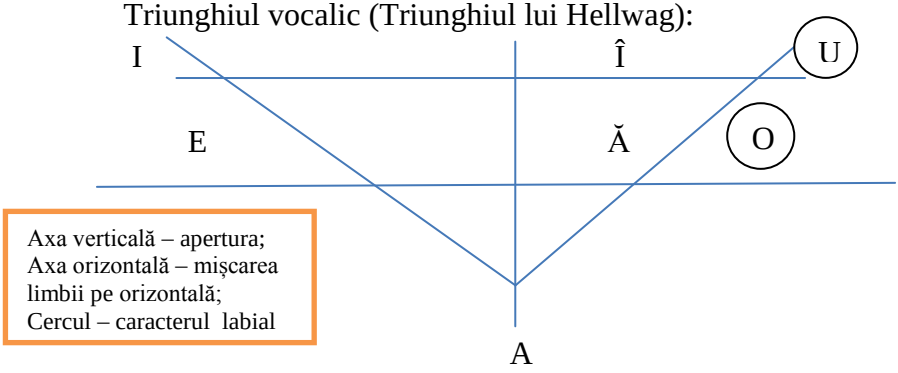
- *După poziția limbii/ mișcarea pe orizontală*:
  - ✓ Anterioare - *e, i* (limba se îndreaptă spre partea anterioară a cavității bucale);

- ✓ Mediale – *a* (limba se plasează paralel cu palatul, aflându-se în poziția ei obișnuită, de repaus);
- ✓ Posterioare – *o, u, ă, î* (limba este îndreptată spre partea posterioară a cavității bucale)

- *După participarea buzelor*:
  - ✓ Labiale – *o, u* (buzele se apropie, se rotunjesc și se îndreaptă înainte, îngustând deschizătura gurii);
  - ✓ Nelabiale – *a, e, i, ă, î* (buzele nu participă – nu se rotunjesc)
- *După apertură / gradul de deschidere a maxilarului*
  - ✓ Deschise - *a*;
  - ✓ Semideschise / medii - *e, ă, o;*
  - ✓ Închise - i, î, u

La rostirea diferitor vocale, maxilarul inferior, care este organ activ, mobil, se apropie sau se îndepărtează de cel superior, determinând astfel apertura.

Triunghiul vocalic (Triunghiul lui Hellwag):

Consoanele sunt sunete nesilabice, care nu pot fi pronunțate fără ajutorul altor sunete, la producerea cărora aerul fonator expirat

nu iese liber, ci întâlnește obstacole în cavitățile supraglotice, în special în cavitatea bucală, obstacole rezultate din închiderea sau îngustarea canalului fonator.

Criterii de clasificare a consoanelor:

- *După participarea coardelor vocale*, se disting consoane:
  - ✓ Sonore – coardele vocale vibrează, participă activ;
  - ✓ Surde – coardele vocale nu vibrează.

Există opt perechi de consoane corelative sonor/ surde:

B – p; V – f; D – t; Z – s;
J – ș; G – c; G' – k'; Ğ – č; ț, h.

** Consoanele sonore aici sunt notate cu majusculă.*

Conform aceluiași criteriu, se mai disting patru consoane *sonante,* la rostirea cărora coardele vocale vibrează. Canalul prin care trece curentul de aer expirat este larg, fricțiunea este mică, zgomotul este slab: M, N, L, R.

- *După modul de articulare* (după tipul piedicii și modul în care organele articulatorii creează un obstacol în calea fluxului de aer):
  - ✓ *Oclusive/ explozive* (lat. *ocludere* – „a închide") – la rostirea lor, unul dintre organele mobile, limba sau buzele, formează o piedică totală. Piedica oprește pentru moment curentul de aer expirat, care totuși învinge piedica, producând o explozie. Durata consoanelor oclusive este scurtă, de aceea se mai numesc *momentane: b, p, d, t, g, c, g', k', m, n* - 10 cons.
  - ✓ *Constrictive / fricative* – la rostirea lor, unul dintre organele mobile – limba, buza de jos – se apropie de unul dintre organele pasive, formând o piedică parțială și lăsând o deschizătură parțială – *constricție* – prin care aerul iese

producând zgomot de fricțiune – *fricative*. Se pronunță cu o durată lungă, care poate fi prelungită – *durative*: *v, f, z, s, j, ş, h, l, r* (9 cons.) .

* Consoanele subliniate se mai numesc *siflante/ șuierătoare*.

- ✓ *Africate* – în faza inițială se aseamănă cu oclusivele, deoarece inițial se formează o piedică totală care, fiind depășită, trece lent într-o constricție, prin care aerul continuă să iasă cu zgomot de fricțiune. În faza finală, africatele se aseamănă cu constrictivele: *ğ, č, ț* (3 cons.).

- După *locul de articulare* (punctul din cavitatea bucală în care se creează piedica):
  - ✓ *Labiale* - 5 consoane:

  a) bilabiale – *b, p, m* – buzele formează o piedică totală;

  b) labiodentale – buza de jos cu dinții de sus formează o piedică parțială – *v, f*.

  - ✓ *Linguale* – piedica este formată de limbă. Ele se împart în:
    - *a) Postlinguale – g, c, h*;
    - *b) Mediolinguale / mediopalatale – g', k';*
    - *c) Prelinguale* (12 cons.) – *d, t, n, z, s, ț, l, r, j, ș, č, ğ*

Analizați componența fonematică a cuvintelor de mai jos și caracterizați sunetele-tip din care sunt alcătuite: *ciupercile, xerox, cinci, oricine, geamgiu, gheară, gălăgie, unchi, este, ochească.*

Grupurile vocalice: diftongii, triftongii

Diftong (din greacă): două sunete vocalice rostite în aceeaşi silabă, fără a întrerupe curentul de aer. În procesul articulării, una dintre vocale îşi pierde caracterul silabic din cauza unei intensităţi, durate, sonorităţi şi aperturi mai mici. Vocala nesilabică capătă o

nouă funcţie – devine semivocală. Patru dintre cele șapte vocale pot deveni semivocale: *i, u, o, e*.

Uneori diftongii au rol morfologic – se opun hiatului pentru a deosebi forme gramaticale diferite ale aceluiaşi cuvânt: *știu—ştiu*, sau pentru a distinge cuvinte diferite: *căi – căi, foi – foi, boi – boi* etc.

Diftogii se pot afla în orice poziţie: la început, la mijloc, la sfârşit de cuvânt, mai des în silaba accentuată, dar şi în silabe protonice: *voinic, puicuţă, iernatic* ș. a. sau în silabe posttonice: *numai, rouă, plouă* etc.

Clasificarea diftongilor

În limba română sunt în jur de 30 de diftongi, alcătuiţi dintr-o semivocală şi o vocală, în funcție de distribuția cărora distingem:

- diftongi *ascendenţi* (semivocală + vocală)
- diftongi *descendenţi* (vocală + semivocală)

Ascendenţi: I + A *iarnă, poiană*
+ E *miere, vaiet*
+ O *fuior, duios*
+ U *iute, iubire*
U + A *ziua, roua*
+ Ă *plouă, nouă*
+ Î *plouând*
E + A *stea, ea, nea*
+ O *vreo, pleosc*
O + A *soare, ploaie*

Descendenţi:

A		*plai, nai*	A		*august, dau*
E		*tei, ardei*	E		*zeu, leu*
O	+ I	*doi, coif*	O	+ U	*nou, tablou*
U		*făcui, cuib*	U		----------
Ă		*flăcăi, văi*	Ă		*hău, tău, dulău*
Î		*pâine, întâi*	Î		*râu, grâu, frâu*
I		*vii, fii*	I		*viu, incendiu*

 N.B!

- Se pot forma diftongi la rostirea conjunctă a două cuvinte: *ne-o duce, ţi-a spus, de-a valma, l-oi aduce, mi-i foame, duceți-i* etc.
- Unele neologisme nu admit diftongi!

Burlesc – burlescă	*Carnivor – carnivoră*
Invoc – invocă	*Filolog – filologă*
Psiholog – psihologă	*Pedagog – pedagogă*

- Cuvintele următoare conţin diftongi şi nu hiat: *trotuar, acuarelă, croazieră, patinoar, lavoar, culoar, budoar, balansoar, voal, a voala, pavoaza, adagio, agiotaj, maseur, maseuză, piuneză/ pioneză, toaletă, văita/ văitare/ văitătură, vraişte, scuar, coafa/ coafor/ coafeză/ coafură, culoar, curtoazie, exploata, fermoar, foaier, fumoar, pledoarie.*
- etc.

Hiat – grup de două vocale alăturate, rostite în silabe diferite. Hiaturile pot apărea uneori înlănțuite câte două (*coautor*,

antiaerian, recreaţie). La unele cuvinte, rostirea cu un tempo rapid duce la înlocuirea hiatului prin diftong: *de aceea – de-aceea; de acum – de-acum; de abia – de-abia.*

Triftong – segment complex din trei sunete vocalice rostite în aceeaşi silabă, fără a întrerupe curentul de aer.

Tipuri de triftongi:

- *Echilibraţi* (S.+V.+S.)
  - uăi - rouăi,
  - ioi – *i-oi* face
  - iei – *iei, ei, piei* - (în pronumele *ei* atestăm fenom. preiotării: apare un „i” semison, cu care se formează un triftong)
  - ieu – *eu* (ca în pronumele *ei*)
  - iou – *maiou*
  - iai – *suiai, voiai*
  - iau – *miau, muiau, mi-au* spus
  - eau – *beau, făceau*
  - uai – *Paraguai, ziua-i* mare
  - eoi – *de-oi, te-oi, le-oi*
  - oai – *ursoaică, leoaică*
  - eai – *beai* (imperf.), *mureai, de-ai, miroseai*
- *Ascendenţi* (S.+S.+V.)
  - ioa – *lăcrimioară, fuioare*
  - eoa – *leoarcă, pleoapă, leoarbă*

N.B! Ca şi diftongii, triftongii se formează şi prin contopirea vocalelor la rostirea conjunctă a unor cuvinte: *te-ai dus, i-oi spune* etc.

 Ilustrați cu exemple proprii fiecare diftong, triftong. Identificaţi diftongii şi triftongii dintr-un text și analizați-i.

Silaba. Structura silabică a limbii române. Silabația

Am examinat mai sus sunetele limbajului considerate ca unităţi izolate. Dar ele nu apar în acest mod, ci se combină în silabe, cuvinte, propoziţii, altfel spus, în secvenţe de vorbire.

Silaba este cel mai mic grup fonic care poate fi pronunţat cu o singură emisiune vocală.

Silabele se realizează cu ajutorul unei vocale. Vocalele pot grupa în jurul lor una sau mai multe consoane sau semivocale. Aşadar existenţa silabei este condiţionată doar de prezenţa unei vocale.

 N.B! O singură vocală poate alcătui o silabă sau chiar un cuvânt.

Datorită faptului că limba română are un număr mai mare de vocale decât celelalte limbi romanice şi are posibilitatea de a forma numeroşi diftongi şi triftongi, silabele au aspect vocalic foarte variat.

Modul cel mai simplu de formare a silabei este ataşarea unei consoane la o vocală, însă trebuie avut în vedere faptul că nu toate consoanele se pot combina cu oricare dintre vocale spre a alcătui o silabă pronunţabilă în limba română. De ex., africatele *č, ğ* și mediopalatalele *g', k'* nu se pot combina cu vocalele *ă, î.*

În funcţie de numărul de consoane, care pot încadra sau preceda vocala, silabele pot avea componență diferită și foarte variată:

- VCC: *est, arc, ins, art* etc;
- CVC: *loc, păr, car* etc;
- CCV: *clo-pot, dra-mă* etc;
- CVCC: *mo-narh, ro-man-tism, vast* etc;
- CCVC: *pă-trun-jel, trac, drag* etc;
- CCCV: *scri-soare, stră-moş, in-stru-ment* etc;
- CCCVC: *scrip-tură, splen-did, scris* etc;
- CCVCC: *clovn, scurs, spirt, stâlp* etc;
- CVCCC: *vârst-nic, cren-vurşt, carst* etc;
- CCCVCC: *strung, strâmt, strâmb, ştrand* etc.

Numărul de silabe în cuvânt este diferit (1-10 silabe). În funcție de numărul silabelor, distingem cuvinte:

- monosilabice (*ac, bec, dop, punct, strop, corn* etc.);
- bisilabice (*ca-să, stră-in, e-lev, co-pil, pri-ma* etc.);
- trisilabice (*ho-tă-rât, pro-fe-sor, e-xa-men*, etc.);
- polisilabice (*dic-ţi-o-nar, si-no-ni-me, o-mo-ni-me, ro-mâ-neş-te, re-fe-rin-ţă* etc.).

În funcţie de *timbrul* sunetelor din care sunt formate, silabele pot fi:

- deschise (se termină printr-un timbru vocal) – *da, leu, nu, ma-ra-mă*;
- închise (se termină în consoană) – *ac, rod, ac-cen-tul*.

În funcţie de *locul accentului* într-un cuvânt silabele pot fi *accentuate* sau *neaccentuate*.

 N.B! Despărțirea cuvintelor în silabe și la capăt de rând se face, în mare parte, după regulile stabilite, ținând cont de unele prescripții.

Există două modalități de despărțire a cuvintelor la capăt de rând:

- ✓ după pronunțare;
- ✓ după structură.

 Reguli generale:

1. La trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul nu se lasă la capăt de rând și nu se trece în rând nou o singură literă, chiar dacă ea constituie o silabă: *a-ca-să, a-le-e, a-ca-de-mi-e.*
2. Nu se lasă la capăt de rând prenumele abreviat, chiar dacă el constituie o silabă: *I. Druță, A. Blandiana, M. Bieșu.*
3. Nu se despart la capăt de rând cuvintele formate prin abreviere, cuvintele derivate de la abrevieri, numele proprii de persoane: *UNESCO, ONG-uri, BAC-ul, Ion Druță.*

Reguli condiționate de componența sonoră a cuvintelor:

1. Vocalele în hiat se despart în silabe diferite: a-*e-ri-an, a-le-e, co-li-vi-e, u-ri-aș, fi-in-ță.*
2. Diftongii, triftongii alcătuiesc o silabă: *ro-uă, ploa-ie, du-ios, fu-ioa-re, tă-mâ-ioa-să, cre-ioa-ne.*
3. O consoană intervocalică aparține vocalei următoare: *a-bil, le-ge, ve-cin, lu-nă.*
4. Grupurile de litere *ch, gh,* urmate de *i* sau *e,* alcătuiesc un singur sunet consonantic (*k', g'*), deci aparțin aceleiași silabe: *u-re-che, a-chi-tat, Chior-pec, Gheor-ghe.*

5. Litera *x*, urmată de o vocală, aparține silabei următoare, iar dacă e urmată de o consoană, rămâne la silaba anterioară: *e-xa-men, ta-xa-tor, ga-la-xi-e,ex-cep-ți-e, ex-tem-po-ral.*
6. Două consoane intervocalice se despart (1+1): *car-te, pas-tă, mun-că.* Cuvintele care conțin consoane duble se despart la fel: *bra-vis-si-mo, for-tis-si-mo, în-nop-ta, trans-si-be-ri-an.*

   * Dacă a doua consoană este *l* sau *r*, atunci cele două consoane nu se despart și trec la silaba următoare: *a-cru, ca-blu, o-braz, do-vleac.* Grupurile S/Z+L, R+L se despart în mod obișnuit: *măs-li-ne, gâr-lă, o-dras-lă, iz-laz.*
7. Trei sau mai multe consoane intervocalice se despart după prima (1+2): *cin-ste, con-struc-tor, ob-ște.*

   Dar! Grupurile de consoane *lpt, mpt, mpț, ncș, nct, ncț, ndv, rct, rtf, stm* se despart după a doua consoană (2+1): *ast-ma-tic, sculp-tu-ră, sfinc-ții.*
8. Cuvintele compuse și cele derivate se despart fie după structură, fie după pronunțare (conform Reformei ortografice din 2005): *drept-unghi/ drep-tunghi, port-a-vi-on/ por-ta-vi-on, de-spre/des-pre, ne-struc-tu-rat/nes-truc-tu-rat.*

Accentul – evidenţierea în rostire a unei silabe din cuvânt sau a unui cuvânt dintr-un grup sintactic. După unitatea în care funcţionează, accentul se clasifică în:

- ✓ accent *silabic* (lexical) – evidenţiază o silabă din cuvânt;
- ✓ accent *logic* (frazic) – evidenţiază un cuvânt din tactul ritmic sau din frază.

Accentul silabic este caracteristic cuvintelor polisilabice.

Despărțiți în silabe cuvintele, stabiliți numărul și componența silabelor: *unghi, fulgi, creşti, duci, scuipi, scoici, vreai, otorinolaringolog, polipropilenă, pseudopatriotism*.

TEMA III. NOȚIUNI DE LEXICOLOGIE

a) ***Obiectul de studiu al lexicologiei***
b) ***Organizarea vocabularului***
c) ***Relațiile semantice dintre cuvinte***
d) ***Mijloace de îmbogățire a vocabularului***
e) ***Structura morfematică a cuvântului***

Lexicologia este o disciplină lingvistică ce are drept obiect de studiu *lexicul* (vocabularul) unei limbi. *Lexicul/ vocabularul* este totalitatea cuvintelor unei limbi, care au existat și există. El este în continuă evoluție/ schimbare: unele cuvinre se învechesc și dispar, altele apar. În limba română sunt în jur de *120 de mii* de cuvinte.

Vocabularul mai desemnează și ansamblul cuvintelor utilizate de un locutor în împrejurări date sau, într-un mod nedeterminat, o listă de cuvinte.

Organizarea vocabularului. Criterii de clasificare a unităților lexicale

- După *importanța comunicativă* a cuvintelor, vocabularul limbii române este format din:

✓ ***fondul principal lexical*** (fond de bază) – nucleul – cuprinde în jur de 1500 de cuvinte, cele mai importante, necesare pentru comunicare, ce denumesc: obiecte și acțiuni de bază: *mamă, casă, carte, a mânca, a gândi, a fi* etc.; produse alimentare și

băuturi: *pâine, lapte, sare, apă;* părți ale corpului: *ochi, mână, brat, picior, deget;* animale: *câine, lup, urs, șoarece*; arbori: *stejar, tei, măr, nuc, păr;* plante: *floare, lalea;* culori: *sur, alb, roșu;* grade de rudenie: *tată, nepot, soacră, văr, bunel;* determinări temporale și spațiale: *zi, noapte, devreme, soare, lună, copac, ochi* etc.

 N.B!

* Copilul, când vine la școală, cunoaște până la *2000*, chiar *3000* de cuvinte. Un vorbitor cult recunoaște aproximativ *30.000 de cuvinte.*
* Cuvintele din fondul de bază au o frecvență mare în vorbire și se caracterizează prin: a) *polisemantism*; b) *stabilitate în limbă*; c) *capacitatea de a servi ca bază pentru formarea cuvintelor derivate și compuse*; d) *intră în componența expresiilor și locuțiunilor*.

- ✓ ***masa vocabularului*** – celelalte cuvinte, mai rar întrebuințate, cunoscute doar anumitor categorii de vorbitori: r*egionalisme, arhaisme, neologisme, argouri, jargoane, termeni tehnici și științifici* (aproximativ 90% din totalul cuvintelor) .
  - o *Arhaismele* – cuvinte, expresii, fonetisme, forme gramaticale și construcții sintactice care au dispărut din limba comună; sunt de mai multe feluri:

• arhaisme lexicale – cuvinte vechi, ieșite din uz fie din cauza că obiectul sau profesia nu mai există, fie că au fost înlocuite de alte cuvinte: *ienicer, caimacam, paharnic, logofăt, bejanie, opaiț, colibă* etc.

• arhaisme fonetice – cuvinte cu forme vechi de pronunțare, ieșite din uzul actual: *pre, a îmbla, a se preumbla, rumpe* etc;

• arhaisme gramaticale – forme gramaticale vechi și structuri sintactice învechite: *aripe, inime, iernei, palaturi, pasuri, mânuri* etc.;

- *Regionalismele* – cuvintele și formele de limbă specifice vorbirii dintr-o anumită regiune: *barabulă (*cartof*), curechi (*varză*), dadă (*soră mai mare*), sămădău (*porcar*), sabău (*croitor*), cucuruz (*porumb*), cușmă (*căciulă*)*;

• regionalisme fonetice – forme cu circulație restrânsă a unor cuvinte de uz general: *barbat (bărbat), dește (degete), gios (jos), frace (frate)* etc;

- *Elementele de jargon* – cuvinte sau expresii din alte limbi, întrebuințate de anumite persoane cu intenția de a impresiona și a-și evidenția o pretinsă superioritate culturală: *bonjour, madam, O.K., week-end, look, pardon* etc. (limbajul Chiriței).
- *Elementele de argou* sunt cuvinte sau expresii, folosite de vorbitorii unor grupuri sociale restrânse, cu scopul de a nu fi înțeleși: *bișțari (bani), curcan (polițist), a ciordi (a fura), pârnaie, mititica (închisoare), mișto (frumos* sau *batjocură), nașpa (urat)* etc.
- *Neologismele* – cuvinte împrumutate recent din alte limbi: *computer, monitor, developa* etc.

- După *proveniență (structura etimologică)* – cuv. se impart în:

✓ Cuvinte ***moștenite***:

a) Cuvintele latinesti reprezintă aproximativ 30% din ansamblul vocabularului, constituind fondul de bază al limbii române, cu o largă circulație (inclusiv prin locuțiuni și expresii), cu multe derivate și compuse, cu structuri semantice variate și bogate. Sunt cuvinte care se referă la

realități din cele mai diverse domenii de activitate, care definesc viața socioeconomică si spirituală a românilor (omul, viața materială, afectivă și de familie, agricultura, creșterea vitelor etc.): *arde, auzi, avea, barbă, bea, bate, carne, cap, creier, cot, cânta, cunoaste, crede, dinte, deget, dormi, deschide, duce, ficat, fată, față, face, fi, fugi, fierbe, frige, gură, gusta, genunchi, geană, inimă, intra, iesi, ierta, închina, întreba, însura, înghiți, înțelege, învăța, limbă, lucra, lăuda, lăsa, lua, măsea, mână, mustață, mamă, mărita, minte, muschi, merge, muri, mânca, nas, naste, nuntă, os, ochi, picior, piele, palmă, piept, plămâni, pumn, păr, plânge, râde, roade, rupe, răsări, sânge, sări, scrie, sparge, spune, sta, suflet, somn, sti, sedea, tăcea, tăia, umbla, uita, vedea, vrea, zice* s.a.; *bătrân, bun, destept, orb, mut, surd, flămând, sătul, tânăr, trist; bărbat, femeie, fată, fecior, fiică, fiu, frate, soră, mamă, tată, noră, nepot* etc.

b) Cuvinte autohtone cuvinte vorbite de strămoșii nostri geto-daci, numărul lor nu este stabilit cu precizie de către lingvisti (*cca 150 de ex.*): *abur, baci, balaur, barză, bucura, buză, baltă, brâu, brad, copac, copil, droaie, dărâma, groapă, grumaz, gusă, fluier, măgură, mal, mătură, mazăre, mânz, moș, pârâu, sâmbure, sopârlă, țarc, țap, viezure, vatră, zgâria*; *aprig, băiat, bordei, burtă, genune, gheară, măces, melc, misca, nițel, jumătate, noian, strugure, urdă,* etc.

- ✓ *Cuvinte* ***formate pe terenul limbii române****:* toate cuvintele compuse, derivate, formate prin conversiune.

- ✓ *Cuvinte* ***împrumutate****:* împrumuturile reflectă multitudinea contactelor poporului roman cu alte popoare de-a lungul existenței sale, de la etapa de formare a limbii până în zilele noastre. Ele constituie o necesitate obiectivă. Principalele influențe sunt:
  - *influența* ***slavă***, manifestată diferit și în perioade distincte, începând cu sec. al VI-lea, fiind evidentă din secolul al IX-lea, în cele mai variate domenii: *natură, faună, floră, corpul uman, familie, locuință, hrană, agricultură, religie, armată, timp, toponime, antroponime* etc. (influențele din *bulgară, ucraineană, polonă* sau *sârbo-croată).* Exemple: *deal, iaz, izvor, luncă, mlastină, nisip, omăt, pesteră, cocoș, rață, gâscă, rac, știucă, vrabie, hrean, morcov, gât, gleznă, obraz, stomac, trup, glas, vreme, veac, ceas, babă, nene, maică, nevastă, blid, ciocan, clește, coasă, coș, lopată, topor, zid, cojoc, rufă, colac, hrană, icre, ulei, oțet, brazdă, plug, ogor, război sabie, suliță, sfânt, pomană, groapă, lene, milă, necaz, noroc, poftă, basm, diavol, zmeu; citi, clădi, grăi, hrăni, iubi, munci, odihni, omorî, sfârsi, topi, trăi, trebui; bogat, drag, lacom, mândru, prost, sărac, scump, slab, vesel, vinovat* ș.a.
  - *influența* ***maghiară*** – se manifestă începând cu secolul al X-lea și vizează *viața orășenească, de curte, comerțul, industria* etc. În limba literară s-au păstrat mai puține: *dijmă, hotar, oraș, tâlhar, viteaz, ban, cheltui, meșter, meșteșug, neam ,oraș, lacăt, bănui, chibzui, chip, chin, fel, dijmă, foișor, gazdă, gând, hotar, pildă, raită, răvaș, sălaș, seamă, sicriu, șoim, tobă, vamă, beteag, chipeș, gingaș,*

uriaș, viclean, a lcătui, a bănui, a bizui, a cheltu, a, chibzui, a făgădui, a tămădui ș.a.

- *influența* ***greacă*** s-a manifestat în perioade diferite, din secolele al VII- lea, al XV-lea, al XVII-lea – până în secolul al XIX-lea, direct sau prin intermediul latinei dunărene (*carte, creștin, farmec* etc.) și al slavei (*busuioc, hârtie, cămilă, corabie, dascăl, catastif, trandafir, zahăr, argat, colibă, crin, drum, hârtie, orez, sfeclă, flamură, mătase, mânie, omidă, a agonisi, cort, folos, stol, traistă, urgie* etc.). Mulți termini religioși au pătruns prin intermediul slavilor: *acatist, arhiepiscop, arhiereu, arhimandrit, catapeteasmă, ctitor, egumen, evanghelie, fariseu, ieromonah, iconostas, mănăstire, mătanie, mitră, mitropolit, paraclis, parastas, patrafir, patriarch, protopop, psaltire, smirnă, satană* Din epoca fanariotă au rămas *termeni de cancelarie, de afaceri, administrație* etc., caracterizându-se prin elementele finale -icos, -isi: *lefter, magazie, cangrenă, teatru, plicticos, politicos, tacticos, economicos, aerisi, economisi, chivernisi, silabisi, molipsi, plictisi, sinchisi, zaharisi, fandosi, taifas, sindrofie, igrasie, partidă, caligrafie, tipografie* ș.a.
- *influența* ***turcă*** – din sec. al XVI-lea, până în 1821. Cuvintele acoperă o arie foarte diversă (*viață, comerț, toponime* etc.): *acaret, ciorap, cearsaf, chibrit, chirie, divan, odaie, tavan, cafea, caşcaval, ciulama, ciorbă, chiftea, ghiveci, iahnie, iaurt, sarma, telemea, tutun, basma, maramă, salvari, dovleac, pătlăgea, zambilă, fildeș, sidef, băcan, cântar, chilipir, ciubuc, bucluc, huzur, maidan, acadea, baclava, chebab, susan, șerbet, musaca, peltea,*

saralie, cazma, dambla, haimana, macara, muşama, mahala, para, şandrama, cerecevea, cherestea, duşumea, ghiulea, pătlăgea, peruzea, tejghea, chef, choir, chirie, ciomag, cântar, duşman, moft, murder, soi, zor ş.a.

- *influenţa* ***germană*** se manifestă cu evidenţă pe cale livrescă (*tehnică, sport* etc.): *stofă, cartof, chiflă, parizer, şniţel, şuncă, crenvurst, bliţ, boiler, bormaşină, cocs, diesel, electrocar, matriţă, rolă, şaibă, şină, valţ, wolfram, abţibild, bildungsroman, capelmaistru, bruderşaft, glaspapir, laitmotiv, glasvand, mişmaş, oberliht, rucsac* ş.a.
- *împrumuturi* ***latino-romanice*** *(*din *latină, franceză, italiană):* primele atestări din secolul al XV-lea şi al XVI-lea sunt sporadice şi se leagă doar de anumite texte (documente de cancelarie, traduceri de cărţi bisericesti etc.). Cronicarii şi alţi oameni de cultură din sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea au contribuit substanţial prin lucrările lor la introducerea şi răspândirea unor termeni din cele mai variate sfere tematice (*ştiinţe, religie, armată, viaţă economică şi spirituală* etc.): *epistolă, democraţie, orator, autoritate, cauză, fabulă, proprietate, bibliotecă, ocazie, situaţie, formaţie, maistru, colonel, poştă, flotă* s.a. Aceste împrumuturi sunt mai numeroase după sec. al XVIII-lea, mai ales cele din din franceză. Câteva exemple: *abces* (< fr., lat.), *abis* (< fr., lat., gr.), *accident* (< fr., it., lat.), *campanie* (< fr., rus.), *carafă* (< ngr., fr., it.), *compensa* (<fr., lat.), *disponibil* (< fr., lat.), *acomoda* (< fr., lat.), *completamente* (< fr., it.), *emisiune* (< fr., lat.), *escadron* (< rus., fr.) ş.a. Cuvintele de origine latino-romanică, per total, constituie 60-70% din vocabular.

- ✓ *împrumuturi din **engleză*** – începând cu sec. al XIX-lea: aparțin științei, tehnicii, vieții economico-financiare, sportului etc. O bună parte au circulație internațională: *smoching, bridge, ring, aut, rugby, baschet, bowling, bridge, fault, golf, ofsaid, meci, supporter, șut, blugi, boss, holding, mass-media, hobby, feedback, cash, computer, lider, manager, management, marketing, smog, show, shop, sponsor, whisky, campus, week-end, marketing, hamburger, supermarket* ș.a.

Unitatea de bază a vocabularului este ***cuvântul*** – *unitate semnificativă care reprezintă asocierea unui sens sau a unui complex de sensuri și a unui complex sonor; unitate constituită din formă și conținut.*

Conținutul – *sensul lexical* – reprezintă înțelesul pe care vorbitorii îl atribuie unui cuvânt, prin care este desemnat un obiect, o noțiune din realitate. Sensul este *calitatea cuvântului de a evoca în conștiința vorbitorului imaginea obiectului desemnat*, adică este imaginea mentală a obiectului/noțiunii din realitate. Sensul lexical este definit în dicționarele explicative prin:

a) *definiții lexicografice* (copil – „băiat sau fată în primii ani ai vieții (până la adolescență)”;
b) *sinonime* (*făt, prunc, fiu,* (fam.) *puradel* (peior.) *plod*);
c) *antonime* –;
d) *raportare la celelalte cuvinte din familia lexicală* – *copilandru*, s. m. (tânăr, flăcău); *copilări,* vb. (a-și petrece anii copilăriei; a da în mintea copiilor); *copilărie,* s. f. (perioadă a vieții omenești de la naștere până la adolescență; faptă, purtare de copil, naivitate); *copilăros*, adj. (ca un copil); *copilăresc,* adj. (al

copilului, propriu copilului); *copilărește*, adv. (în felul copiilor);

e) *includerea în contexte* (*copil dat de suflet, copil din flori, minte de copil*).

- După capacitatea de a exprima *sensuri lexicale*, distingem:
  - ✓ *cuvinte **noţionale*** – au sens lexical, denumesc obiecte, ființe, fenomene, stări, acțiuni, însușiri sau înlocuiesc alte cuvinte.
  - ✓ *cuvinte **auxiliare*** – sunt lipsite de sensuri lexicale, au doar rol de instrumente gramaticale sau de cuvinte de relație, cum sunt *prepoziţiile, conjuncţiile, articolele, verbele auxiliare.*
- După *numărul de sensuri*, cuvintele sunt:
  - ✓ ***monosemantice*** **–** au un singur sens, sunt, de obicei, împrumutate recent (neologisme) şi fac parte dintr-un domeniu ştiinţific/ tehnic, mai ales, al științelor exacte: *catetă, ipotenuză, bisturiu, cord, neuron, electron, atom, teoremă, ipoteză, uraniu, calciu, planetă, constelație, triunghi, definiție, predicat, computer* etc.

    * Inițial, orice cuvânt este monosemantic, ulterior el poate dezvolta și alte sensuri: *cană* „1. vas cu toartă care servește pentru a bea sau a scoate lichide dintr-un vas mai mare; 2. cantitate de lichid care încape într-un astfel de vas”
  - ✓ ***polisemantice*** **–** exprimă mai multe sensuri; de regulă, sunt cuvinte uzuale, ce denumesc realități importante din viața omului; sunt mult mai multe în limbă: *pâine, școală, carte, pământ, a face, a crește a bate, a merge, verde, drept, trist* etc.

 N.B! Polisemia este o categorie semantică fundamentală. Între sensurile unui cuvânt polisemantic există o anumită legătură, mai ușor sau mai greu de identificat. Polisemia unui cuvânt se actualizează în context.

- După *legătura dintre sens şi noţiunile pe care le denumesc,* cuvintele pot avea:
  - ✓ *sens* ***propriu*** – rezultatul denumirii directe a obiectului, noțiunii. Este motivat printr-o legătură directă cu realitatea:
    a) *sensul propriu principal* este înţelesul obişnuit al unui cuvânt, general, cunoscut și folosit de toți vorbitorii: *El s-a lovit la picior* (parte a corpului). *A întins brațele* (parte a corpului) *să-l cuprindă. Ana are o bomboană în gură* (cavitate bucală);
    b) *sensul propriu secundar* rezultă dintr-o asemănare: *Maşina s-a lovit de piciorul podului. El a căzut într-o gură de canal. Brațul macaralei se vede în depărtare.*
  - ✓ *sens* ***figurat*** – sensul neobişnuit al unui cuvânt, realizat/ obținut prin procedee artistice, prin folosirea diferitor figuri de stil. Este rezultatul unui transfer de sens al unui obiect asupra altui obiect. Poate fi dedus doar din context: *„Pe-un picior de plai, Pe-o gură de rai…"; „Înc-o gură (sărutare) și dispare…"* (M.Eminescu); *Copăcelul își întinde brațele firave spre lumină.* Tocmai acest transfer semantic stă la baza creării figurilor de stil.

* Cuvintele monosemantice pot apărea folosite cu sens figurat: *Când vorbește face adesea <u>paranteze</u> prea îndelungate. „Căci și*

așa degrabă o să plec/ Să ar hectare de singurătate." „Paşte-mă de lacrimi, tandra mea omidă." (E. Cioclea)

 * N.B! Bogăția unei limbi nu este influențată numai de numărul de cuvinte, dar și de numărul mare de sensuri ale cuvintelor din vocabularul acestei limbi. În mod obișnuit, un cuvânt are mai multe înțelesuri, care sunt puse în valoare de relațiile lui cu celelalte cuvinte din context.

Organizarea lexicului este ilustrată în următorul tabel:

După importanța comunicativă	**După origine**	**După capacit. de a exprima sens lexical**	**După numărul de sensuri**
Fondul lexical principal	***Cuvinte moștenite***	***Cuvinte noționale***	***Cuvinte monosemantice***
Masa vocabularului a) arhaisme; b) neologisme; c) termeni șt.; d) regionalisme; e) elem. de jargon și de argou	***Cuvinte formate pe terenul limbii române***	***Cuvinte relaționale***	***Cuvinte polisemantice***
	Cuvinte împrumutate		

 Demonstrați polisemia a trei cuvinte (la alegere). Ilustrați sensul propriu și cel figurat ale cuvintelor *ploaie*; *a arde*.

Relațiile semantice dintre cuvinte. Categorii semantice

Între cuvintele din limbă se pot stabili următoarele relații semantice: de *polisemie, sinonimie, antonimie, omonimie,*

paronimie, în funcție de care distingem următoarele categorii de cuvinte: *sinonime, omonime, antonime, paronime, cuvinte polisemantice.*

- ***Polisemia*** este principala categorie semantică a unei limbi, ce constă în capacitatea unor cuvinte de e exprima mai multe sensuri, legate între ele. Se consideră că circa 80 % din lexicul activ îl reprezintă cuvintele polisemantice.
- ***Omonimia*** este relaţia stabilită între cuvintele identice ca formă şi diferite ca sens. Omonimia priveşte exprimarea unor sensuri complet diferite prin forme identice.

  Categoria de cuvintele între care se stabileşte o asemenea relaţie include *omonimele* **–** cuvinte care se pronunţă la fel, însă au sensuri diferite: *lac* (apă stătătoare) – *lac* (soluţie de răşini folosită pentru protejarea suprafeţei unor obiecte); *bancă* (scaun lung pentru mai multe persoane) – *bancă* (instituţie financiară); *broască* (animal fără coadă cu picioarele de dinapoi adaptate pentru sărit) – *broască* (mecanism montat la uşi servind la încuierea lor).

  Omonimele se clasifică în:

  ✓ *totale* – sunt *identice* în toate formele pe care le iau în limbă: *tapiţerie* – „meseria de tapițer” şi *tapiţerie* – „locul unde se exercită profesiunea sau magazinul de desfacere a produselor respective”; *albinărie* „meseria de apicultor” şi *albinărie* „prisacă”; *bancă – bănci* „scaun”*, bancă – bănci* „instituție financiară”; *coş – coşuri* „obiect împletit din papură sau nuiele”, *coş – coşuri* „bubuliță purulentă care se formează pe piele”.

- ✓ *parţiale* – sunt identice numai la *unele* forme flexionare: diferenţiindu-se printr-un element *fonetic* (omografele: *bárem* – adv., *barém* – subst.), *gramatical* (*bun* „bunic”, cu pl. *buni* şi *bun* „produs”, cu pl. *bunuri*; *bob* „sămânţă”, cu pl. *boabe* şi *bob* „sanie”, cu pl. *boburi*, formă folosită numai în legătură cu sportul respectiv).

N.B! Omonimele sunt *înregistrate în articole de dicţionar diferite*, ca o dovadă că între sensurile cuvintelor respective nu mai există nicio legătură.

Au calitatea de a fi *omofone* (au aceeaşi pronunţare): *la/ l-a, sau/ s-au, na-ți/ n-ați;* şi omografe (au aceeaşi grafie): *imobil/ imobil, mobilă / mobilă*.

Tot omonime sunt cuv. formate prin conversiune în cazul în care acestea îşi schimbă şi sensul lexical, nu numai valoarea morfologică: *absolut* (adj.) „perfect, desăvârşit” – *absolut* (sb.) „infinit, eternitate” – *absolut* (adv.) „cu desăvârşire; întocmai”; *muncitor* (adj.) – *muncitor* (sb.)

- Relația de ***paronimie*** se stabilește între cuvinte foarte asemănătoare ca formă şi deosebite ca sens (diferenţa de formă se reduce numai la un sunet sau două); constă în apropierea formală a unor cuvinte care au sensuri diferite. *Paronimele* formează serii alcătuite, de cele mai multe ori, din două elemente: *complement* „parte de propoziție” – *compliment* „cuvânt de laudă, de măgulire”; *campanie „*1. totalitatea operaţiunilor militare efectuate într-un anumit timp, în vederea atingerii unui scop strategic; 2. acţiune organizată pentru realizarea unor sarcini” – *companie* „1. însoţire,

tovărăşie. 2. grup de persoane care-şi petrec timpul, care se distrează împreună"; *orar* „program" – *oral* (*adj.*) „care se transmite prin viu grai", *familiar* „simplu, fără pretenţii, bine cunoscut, obişnuit" –*familial* „privitor la familie, care aparţine la familie"; *a evolua* „a se dezvolta, a se transforma" – *a evalua* „a preţui, a aprecia, a estima"; *a enerva* „a face să-şi piardă sau a-şi pierde calmul" – *a inerva* „a forma reţeaua de nervi a unui organ, a unui ţesut; a produce o stare de excitare a unui ţesut sau a unui organ";

N.B! Deşi sunt apropiate sub aspectul formei, paronimele se folosesc în contexte diferite şi, în mod normal, substituirea lor nu se admite. *Atracţia paronimică* este o greşeală de exprimare cauzată tocmai de substituirea paronimelor. Unul dintre termeni, care e mai frecvent în limbă şi mai cunoscut vorbitorilor, îl „atrage" pe cel care este mai puţin cunoscut, din cauza apropierii lor formale.

- ***Sinonimia*** este un tip de relaţie semantică ce se stabileşte între cuvinte diferite ca formă, dar apropiate sau identice ca sens. Cuvintele între care se stabileşte asemenea relaţie se numesc *sinonime*. Acestea formează *serii sinonimice* constituite din două sau mai multe unităţi. Cele mai multe sinonime se atestă în următoarele clase:

✓ substantive: *bucurie/ veselie*; *cale/ drum; generozitate/ mărinimie*; *glas/ voce*; *timp/ vreme*; *geamantan/ valiză; inimă/ cord; zăpadă/ nea/ omăt*; *noroi/ glod/ tină*; *curte/ ogradă/ ocol/ bătătură*;

✓ adjective: *etern/ veşnic*; *sur/ cărunt*; *mâhnit/ trist/ amărât*;

- ✓ verbe: *a fura/ a şterpeli*; *a se opri/ a poposi*; *a vesti/ a anunţa/ a înştiinţa*; *a strica/ a deteriora/ a defecta*;
- ✓ adverbe: *alene/ agale; repede/ iute/ rapid* etc.

Sinonimia, ca modalitate de organizare a vocabularului, implică o divizare a lui în cel puţin trei submulţimi:

- *cuvinte care au sinonime* (unităţi lexicale);
- *cuvinte care nu au sinonime* (subst. concrete: *deget, gură, picior, măr, pâine* sau termenii tehnici: *bisturiu, predicat* etc.);
- *cuvinte care au sinonime perifrastice* (expresii şi unităţi frazeologice: *a muri – a-şi da obştescul sfârşit, a-şi da ultima suflare, a da ortul popii* etc.).

Sinonimele nu sunt general-identice. Identitatea de semnificaţie este rară în orice limbă. Ea generează aşa-zisele serii sinonimice *perfecte*: *mort, răposat, plecat din lumea asta, decedat*; o diferenţă există totuşi, aceea dată de *registrul stilistic* – un cuvânt din limba literară poate avea un sinonim perfect în limbajul arhaic, popular sau regional: vers/ stih; cupru/ aramă; dovleac/ bostan; plapumă/ ogheal, căciulă/ cuşmă, varză/ curechi etc.

Cele mai multe sinonime sunt parțiale, formând serii *sinonimice imperfecte*: *mare, vast, uriaş, amplu, enorm, imens, colosal, gigantic* etc., unde diferenţierea este evidentă, de natură graduală și semantică, așa ca în exemplele: *comunicabil – guraliv; duşumea* (doar din scândură) **–** *podea* (din orice material).

Relația de sinonimie impune următoarele *condiţii de sinonimie* pe care cuvintele trebuie să le satisfacă în practica limbii:

a) *identitatea obiectului denumit* (a referentului), raportarea la aceeași clasă gramaticală.

b) în cazul cuvintelor polisemantice, sensurile diferite trimit la sinonime diferite, formând un camp de *expansiune sinonimică*.

Câmp de expansiune sinonimică:

a ridica (o greutate) = *a sălta = a înălța;*
a ridica (mânecile) = *a sufleca;*
a ridica (o casă) = *a zidi = a construi;*
a ridica (masele) = *a mobiliza = a strânge = a aduna;*
a ridica (preţurile) = *a creşte = a urca = a mări;*
a ridica(o pedeapsă) = *a suspenda = a desființa = a anula;*
a (se) ridica, (de pe scaun) = *a se scula, a se sălta;*
a (se) ridica (la luptă) = *a se răzvrăti, a se răscula.*

N.B! Chiar dacă sunt identice ca sens, substituţia în context a sinonimelor nu este întotdeauna posibilă: *a muri/ a pieri/ a se prăpădi* admit orice subiect animat (*A murit câinele/ omul*), pe când *a deceda/ a răposa/ a dispărea* admit doar subiect uman (*A decedat un om*). Substituirea lor ar conduce la o greșeală de exprimare, numită *improprietate* semantică: *Multe albine au decedat*.

- ***Antonimia*** este relaţia semantică reprezentată de *opoziţia de sens* dintre două cuvinte. Cuvintele între care există asemenea relaţie se numesc *antonime*. De regulă, antonimele formează perechi şi aparţin aceleiaşi părţi de vorbire:

✓ *substantive: pace – război; întuneric – lumină; adevăr – minciună; prieten – duşman; succes – eşec; bunătate – răutate; interes – dezinteres* etc.

- ✓ *adjective*: *mare – mic; tânăr – bătrân; harnic – leneş; frumos – urât; zgârcit – risipitor; agreabil – dezagreabil; drept – nedrept* etc.
- ✓ *verbe*: *a aduna – a risipi; a pleca – a veni; a construi – a dărâma*; *a înarma - a dezarma* etc.
- ✓ *adverbe*: *bine – rău*; *aici – acolo*; *sus – jos*; *devreme – târziu*; *repede – încet; aproape – departe; sus – jos* etc.
- ✓ *pronume* (nehotărâte sau negative): *unul – toţi; totul – nimic; toţi – nimeni*.

Condiții impuse de relația de antonimie:

a) *Cuvintele trebuie să aibă o dimensiune de sens comună*, să se refere la același domeniu din realitate, care le unește: *leneş - harnic* – se referă la „atitudine faţă de muncă"; *inteligent – prost* – se referă la „capacitate intelectuală"; *căldură - frig* – se referă la „temperatură";

b) *Să aibă sensuri diametral opuse (contrare)*: *harnic* (plus muncă) - *leneş* (minus muncă); *căldură* (temperatură ridicată) - *frig* (temperatură scăzută).

c) *Să aparţină aceleiaşi părţi de vorbire.* Cele mai numeroase antonime sunt *adjective* şi *substantive* (abstracte).

 N.B! Unele cuvinte se definesc prin antonimele lor: *prost* „lipsit de inteligenţă”, *fricos* „care are puţin curaj”, *curajos* „care nu cunoaşte frica”.

În funcţie *de structura cuvântului*, antonimele se clasifică în:

- ✓ antonime cu *radicali diferiţi*: *corect – greşit; frig – căldură, întuneric – lumină; trecut – viitor; a veni – a pleca;*

- ✓ antonime cu *acelaşi radical*, stabilite prin prefixe şi sufixe: *corect – incorect; disciplinat – in/nedisciplinat; noroc - nenoroc; moral – a/imoral; reversibil – ireversibil; hipotensiv – hipertensiv; cărticică – cărţoaie; căscioară – căsoaie etc.* Antonimia în cazul lor este marcată formal, prin prefixe, sufixe. Prefixele cu care se formează în general antonime: ***ne-, non-, in- i-, des-, dez-, a-*** etc.

Ilustrați relațiile semantice dintre cuvinte pe baza proverbului: „Cine seamănă vânt culege furtună”.

Mijloace de îmbogățire a vocabularului

Vocabularul unei limbi este în continuă perfecționare. El se modifică și se îmbogățeste prin a) ***mijloace interne*** și b) ***mijloace externe***.

Mijloacele interne sunt:

- *derivarea*
- *compunerea*
- *abrevierea*
- *conversiunea*

Derivarea este procedeul de formare a cuvintelor noi prin adăugarea (sau suprimarea) prefixelor sau sufixelor la cuvintele existente în limbă. Derivarea este de următoarele tipuri: a) *derivarea cu prefixe/ prefixarea; b) derivarea cu sufixe/ sufixarea; c) derivarea cu prefixe și cu sufixe,* numită derivare *parasintetică; d) derivarea regresivă* (prin suprimarea/ înlăturarea sufixelor).

a) *Derivarea cu prefixe* constă în atașarea unui prefix la cuvântul de bază. Din prefixele productive fac parte: **con/ com/ co-** (c*ompatriot, concetățean, conațional, conlucra, coexista* etc.); **des/**

dez- (*descifra, dezrobi, dezumfla, desface* etc.); **răs/ răz-** (răscopt, răscumpăra, răzbuna, răzgândi, răzbate); **în/ îm-** (*înnora, înmâna, împovăra, împăienjenit*), **ne-** (*nedreptate, neruşinat, necinstit, neajutorat*); **re-** (*reface, redobândi, readuce, relua, revenit*); **a-** (anormal, apatrit, atemporal).

* Prefixarea este un procedeu mai puțin productiv decât sufixarea.

b) *Derivarea cu sufixe* constă în atașarea unui sufix la cuvântul-bază.

* Sufixarea este cel mai productiv procedeu de formare a cuvintelor în limba română.

Limba română are un număr mare de sufixe – peste 500. Dintre ele, unele sunt mai productive, altele mai puțin productive la etapa contemporană. Derivatele cu sufixe se pot clasifica, după părțile de vorbire cărora le aparțin, în: derivate *substantivale* (frățior, învățătură, fruntaș, plugar; butoi); *adjectivale* (argintiu, micuț, sătesc, prietenos, pătat); *verbale* (brăzda, întineri, sfătui); *adverbiale* (prietenește, chiorâș)

Din punct de vedere *semantic* se disting următoarele tipuri de sufixe:

- ✓ ***augmentative*** (au sens de supradimensionare, cu şi fără valoare depreciativă; formează substantive şi, mai rar, adjective): ***-andru*** (*copilandru*), ***-an/-ean*** (*băietan, beţivan, grăsan*), ***-oi/-oaie/-oaică*** (*butoi, fătoi, băboi, fătoaie, ghionoaie, tigroaică, băieţoaică*); formează şi nume proprii: *Gheorghiţoaia/ Gheorghiţoiu* < Gheorghiţă, *Stănoiu*), ***-ovan, -oman, -oran*** (*prostovan, hoţoman, chiţoran* − „şoarece mare de câmp”);
- ✓ ***diminutivale*** (au sens de subdimensionare sau afectiv/ peiorativ, în funcţie de context; formează substantive, adjective şi, rar, adverbe şi pronume)***: -aş*** (*copilaş, actoraş, trandafiraş, golaş*), ***-el/-ea/-icel/-icea/-ică/-icică/-uică*** (*nepoţel, puţintel, măricel,*

floricea, *uşurică*, *pietricică*, *aolică*, *mătălică*, *fetică*, *măricică*, *păsăruică*, *ferestruică*), ***-or/-ior/-ioară/-cior/-cioară*** (*repejor*, *roşior*, *prostioară*, *oscior*, *căscioară*, *crăticioară*), ***-iţă*** (*bluziţă, fetiţă*), ***-uc/-ug/-ucă/-ugă/-igă*** (*năsuc*, *lănţug*, *mămucă*, *fătucă*, *păstrugă*, *săpăligă*), ***-işor/-işoară/-şor*** (*mărişor*, *feţişoară*, *încetişor*, *binişor*, *bunişor*, *viermişor*, *vinişoară*, *locşor*), ***-eţ/ -uleţ*** (*podeţ*, *gărduleţ*, *râuleţ*, *şănţuleţ*, *prăfuleţ*, *pufuleţ*), ***-uş/-uşă*** (*gălbenuş*, *niţeluş*, *viţeluşă, nuieluşă, cureluşă*), ***-uţ/-uţă*** (*grăsuţ*, *drăguţ*, *bănuţ*, *bunuţă*, *mătăluţă*);

✓ ***de agent*** (au semnificaţia de „cel care îndeplineşte într-un mod oarecare o acţiune”; formează substantive şi adjective)***: -ar/-er*** (*brutar*, *dulgher*; *frizer*, *miner*; ***-ar*** poate avea şi valori depreciative − *opincar*, *mămăligar*, *lingurar*), ***-aş/-eş*** (*căruţaş*, *făptaş*, *arcaş*, *plutaş*, *buclucaş*, *codaş*, *plăieş*, *cimpoieş*), ***-easă*** (*negustoreasă*, *cusătoreasă*, *bucătăreasă*, *coloneleasă*), ***-eţ/-eaţă/-ăreţ/-ăreaţă*** (*iubeţ*, *iubeaţă*, *plimbăreaţă)*, ***-giu/-agiu*** (*sacagiu*, *scandalagiu*, *camionagiu*), ***-ist*** (*ceferist*, *ziarist*, *artist*, *zeflemist*), ***-tor*** (*admirator*, *băutor*, *prezentator*, *ghicitor*);

✓ ***pentru denumirea însuşirii*** (formează adjective de la substantive, de la verbe sau de la alte părţi de vorbire)***: -al*** (*vamal*, *săptămânal*), ***-ar*** (*inelar*, *mărfar*), ***-aş*** (*nărăvaş*, *fruntaş*), ***-at*** (*guşat*, *înfăşat*, *înmănuşat*), ***-bil*** (*lăudabil*, *locuibil*), ***-esc*** (*studenţesc*, *boieresc*, *lumesc*, *orăşenesc*), ***-eţ/-ăreţ*** (*glumeţ*, *băgăreţ*, *săltăreţ*), ***-ist*** (*microbist*, *familist*, *junimist*), ***-iu/-ie*** (*cireşiu*, *auriu*, *purpurie*, *vişinie*, *fistichie*), ***-os/-ios/-cios*** (*zemos*, *tămâios*, *lucios*, *negricios*, *fioros*), ***-tor*** (*chinuitor*, *fermecător*), ***-nic*** (*făţarnic*, *îndoielnic*), ***-iu/-uriu*** (*albăstriu, vişiniu, auriu, fistichiu, plimburiu,* ninsuriu);

✓ ***pentru noţiuni abstracte: -are*** (*născare*, *crezare*, *făţare*, *prezentare*, *amânare*), ***-ere*** (*părere*, *abatere*, *trecere*), ***-ire/-îre***

(*ocrotire*, *mântuire*, *mânuire*, *coborâre*), ***-ătate*** (*străinătate*, *vecinătate*, *bunătate*), ***-eală*** (*acreală*, *iuțeală, sminteală, buimăceală*), ***-ie/-ărie*** (*boierie*, *cumetrie*, *măgărie*), ***-anţă/-enţă/-inţă*** (*alianţă*, *asistenţă*, *prezenţă*, *căinţă, voinţă, suferinţă,*), ***-ime*** (*agerime*, *cruzime*, *vechime*), ***-ism*** (*creştinism, budism*, *paşoptism*), ***-ură/-ătură*** (*adunătură*, *cotitură*, *strigătură, căzătură, făcătură*), ***-eaţă*** (*albeaţă*, *dulceaţă*);

- ***colective: -ărie/-ăraie*** (*apărie*, *prăfăraie*), ***-et*** (*bănet*, *brădet, tineret*), ***-ime*** (*tinerime, dăscălime*, *studenţime*), ***-iş*** (*prundiş*, *păpuriş*, *aluniş*, *păienjeniş*, *tufiş*), ***-işte*** (*cânepişte*, *porumbişte*);
- ***locative*** (indică locul sau originea): ***-ie/-ărie/-erie*** (*blănărie*, *cătănie*, *cazangerie*, *florărie, casierie, tăbăcărie*), ***-ean/-an*** (*orheian*, *bălţean, râmnicean*).
- ***pentru indicarea modalităţii*** (formează adverbe din substantive şi adjective)***: -eşte*** (*nebuneşte*, *copilăreşte*), ***-iş/-îş*** (*pieptiş*, *chiorâş, pieziș, furiș, morțiș*).
- ***pentru nume proprii de familie*** (puține sufixe specializate în acest sens)***: -escu*** (*Popescu*, *Cozmescu, Petrescu*, *Zamfirescu, Fetescu, Cucuescu*), ***-anu/-eanu*** (*Josanu, Mândâcanu*, *Ungureanu, Strâmbeanu, Floreanu, Loteanu, Mărgineanu, Cartofeanu*).

c) *Derivarea parasintetică* constă în atașarea simultană la cuvântul-bază a unui prefix și a unui sufix: *în/chip/ui; des/frunz/it; ne/ajutor/are*;

d) *Derivarea regresivă*/ inversă constă în suprimarea unor afixe pentru a forma cuvinte noi: *a blestema – blestem, a îndemna – îndemn, a alinta – alint,* a *dezgheţa – dezgheț, a zbura – zbor, Grecia – grec, Dacia – dac, România – român* etc..

Compunerea este un mijloc important de îmbogățire a vocabularului, ce constă în contopirea, alăturarea unor cuvinte existente independent în limbă, care formează un cuvânt nou prin *sudare* (*bunăvoință, binecuvântare, untdelemn, fărădelege, cincisprezece, cumsecade*), prin *alăturare cu cratimă* (*caiet-tip, director-adjunct, rea-voință, floarea-soarelui, zgârie-brânză, prim-ministru*), *alăturare fără cratimă* ***(****Baia Mare, Steaua Polară, Vatra Dornei, douăzeci și unu)*.

Compunerea cu elemente savante, numite și *afixoide* (de origine greacă sau latină), se face prin sudare: (*pseudovaloare, bibliofil, bibliotecă, phiholog, cardiolog, cronologie, hidrocentrală*). Aceste elemente sunt la origine cuvinte în limba greacă sau latină; au circulație internațională; sunt frecvente în limbajul științific și se pot traduce, facilitând înțelegerea sensului compuselor neologice. *Sufixoide* frecvente în limba română: ***-fug*** („care alungă, care fuge”, *febrifug*, *vermifug*, *centrifug*, *ignifug*), ***-fob*** („care are aversiune, teamă patologică de ceva”, *claustrofob*, *agorafob*, *acrofob*, *xenofob*), ***-fil*** („iubitor de”, *bibliofil*, cinefil, *anglofil*, *calofil*, *heliofil*), ***-for*** („care poartă, purtător”, *necrofor*, *hidrofor*), ***-log*** („specialist”, *psiholog*, *dermatolog*, *filolog*), ***-gramă*** („schemă, grafic”, *antibiogramă*, *organigramă*), ***-cid*** („care ucide”, *bactericid*, *fratricid*, *matricid*), ***-fag*** („care se hrănește cu”, *antropofag*, *cronofag*, *energofag*).

Alte afixoide (sufixoide, prefixoide):

agri – câmp*;*	*bio* – viață*;*
agro – ogor*;*	*cardi* – inimă*;*
antropo – om*;*	*crat* – putere*;*
avi – pasăre*;*	*crono* – timp*;*
biblio – carte*;*	*cripto* – ascuns*;*

demo – popor*;*
etero – diferit, amestecat;
fono – sunet;
fungi/fungo – ciupercă;
hemo- sânge;
hidro – apă;
hipo – refer. la cal;
hipo – mai puțin;
kilo – o mie;
lito – piatră;
meta – schimbare;
moto – mișcare;
neuro – nerv;
piro – foc;
psiho – suflet;
zof/zof – înțelept;
topo – loc;
circ(um) – împrejur;
cripto – ascuns;
cvasi – aproximativ;
dia – prin, între;
endo – înăuntru;
hiper – peste;
infra – mai prejos, sub;
intra – în interior*;*
inter – între*;*
izo – egal*;*
mezo – de mijloc*;*
micro – mic*;*
mono – unic*;*
neo – nou*;*
omni – tot*;*
omo – la fel/ același;
orto – drept/ corect;
paleo – vechi*;*
para – alături/ lângă;
pato – boală;
poli – mult;
piro – foc;
post – după*;*
proto – primul*;*
pseudo – fals*;*
semi – jumătate*;*
tele – departe/ la distanta;
termo – cald*;*
trans – dincolo de;
ultra – foarte;
arhe – vechi/ primitiv;
arhi – foarte
- *gen* – apariție, naștere;
- *graf* – a scrie;
- *crat* – putere;
- *derm* – piele;
- *drom* – alergare;
- *log* – cuvânt, vorbire
- *morf* – formă
- *scop* – a privi, a cerceta
- *teca* – dulap, cutie

Abrevierea (compunere prin abreviere**)** constă în formarea cuvintelor noi din literele inițiale sau din fragmentele unor cuvinte: *CEC, ONU, SUA, UPSC, ONG, SRL, Moldcel, Moldtelecom, Agroindbanc, plafar, aprozar* etc.

Conversiunea (derivare improprie) constă în schimbarea valorii gramaticale a cuvântului, prin trecerea lui dintr-o parte de vorbire în alta, fără a-și schimba forma.

Cele mai productive tipuri de conversiune:

- *substantivizarea* (trecerea altor cuvinte în clasa substantivului): de la adjective: *bunul, răul, bătrânii),* de la adverbe: *binele*; de la numerale: *doiul, cinciul, un zece;* de la pronume: *eul, sinele*, de la participii: *aratul, scrisul;* de la interjecții: *oful, un cip-cirip*);
- *adjectivizarea* (trecerea altor cuvinte în clasa adjectivului): de la gerunzii: mână *tremurândă;* de la participii: carte *citită*, de la adverbe: om *bine,* apă *repede*; de la substantive: câini *mai bărbați, zile copile*);
- *adverbializarea* (trecerea altor cuvinte în clasa adverbului): de la substantive: *dimineața* e frig, îndrăgostit *lulea, doarme bustean;* de la adjective: scrie *frumos*, vorbește *limpede*,).

O categorie aparte de conversiune: trecerea de la nume proprii la substantive commune (*apelativizare*) și invers (*antroponimizare*) (ex. *damasc, olandă, amper, sampanie, Creangă, Ursu, Ciobanu, Genunchi, Dulgheru etc.*).

 N.B! Totalitatea cuvintelor care sunt formate prin derivare, compunere, conversiune de la aceeași rădăcină alcătuiesc o ***familie lexicală***: *casă – căsuță, căscioară, căsoaie, căsoi, casnic, căsnicie.*

*A nu se confunda familia lexicală cu câmpul lexical – ansamblu de cuvinte ce se referă la același domeniu.

 Ilustrați, cu câte două exemple, fiecare procedeu de formare a cuvintelor.

Mijloacele externe de îmbogățire a vocabularului sunt:

- *împrumuturile*
- *calcul ligvistic.*

**Împrumuturile* au fost prezentate în compartimentul *Structura etimologică a vocabularului.*

Calcul lingvistic constă în copierea, imitarea sau împrumutarea structurii unui cuvânt străin, derivat sau compus. Elementele din alcătuirea cuvântului străin sunt traduse în întregime sau doar parțial: *entrevoir (*fr.*) – a întrevedea; demarche (*fr.*) – demers, entreprendre (*fr.*) – a întreprinde; surveiller (*fr.*) – a supraveghea; благословить (*rus.*) – a binecuvânta; радиослушатель (*rus.*) – radioascultător; беззаконие (*rus.*) – fărădelege* etc.

Structura morfematică a cuvântului

Cuvântul este alcătuit din segmente purtătoare de sens lexical sau gramatical, numite morfeme.

- ✓ ***Rădăcina****/ radicalul* este elementul/ morfemul comun mai multor cuvinte care alcătuiesc o familie lexicală; este baza de la care se formează, cu ajutorul afixelor (prefixe, sufixe), cuvinte noi sau forme ale acestora (***piatr****ă, îm****pietr****it, **pietr****oi, **pietr****icică, **pietr****uit*). Rădăcina conține sensul lexical de bază al cuvântului.

- ✓ ***Prefixul*** – elementul/ morfemul care se adaugă înaintea rădăcinii unui cuvânt de bază pentru a forma un cuvânt nou: ***stră****vechi*, ***răs****coace*, ***dez****bat*, ***ne****sigur*.
- ✓ ***Sufixul*** – elementul/ morfemul care se adaugă după rădăcină pentru a forma un cuvânt nou sau o formă gramaticală a unui cuvânt. În funcție de rolul pe care îl au, sufixele sunt:

a) *lexicale* – formează cuvinte noi: *greș****eală****, orăș****ean****, muncit****or***;

b) *gramaticale* – alcătuiesc forme noi ale cuvintelor, servesc la exprimarea modului și timpului la verbe: *învăț****ând****, învăț****at****, desen****ez****, iub****esc****, desen****a****m, desena****se****m*.

- ✓ ***Tema lexicală*** – partea unui cuvânt care nu se schimbă în cursul flexiunii, alcătuită din rădăcină și afixe. Este comună tuturor formelor gramaticale ale unui cuvânt. Se stabilește prin înlăturarea desinenței (***învățØ***, ***învei***, ***învață***, ***învățăm***; etc.). Tema poate coincide cu rădăcina (*copac, pot, bun*), dar poate include rădăcina+prefix/ sufix (*de/scri/a, scrii/itor, pre/scrie/re*).
- ✓ ***Desinența*** – partea cuvântului care se modifică în procesul flexunii și care exprimă diferite categorii gramaticale ale cuv.: gen, număr, caz, persoană (*elev - elev****ă****; lucr****ăm****, lucr****ați;*** *frumosØ - frumoș****i*****).** Desinența poate lipsi, adică este zero: *copilØ, elevØ, potØ, mergØ, învățØ*.

Arătați structura cuvintelor din text. Precizați procedeul de formare. *„-Pui golași, cum stați în cuiburi/ Fără plăpumioare?/ - Ne-nvelim cu ale mamei/ Calde aripioare.”* (Gr. Vieru)

TEMA IV. NOȚIUNI DE MORFOLOGIE

a) ***Obiectul de studiu al morfologiei***
b) ***Părțile de vorbire: criterii de clasificare***
c) ***Substantivul: clase lexico-semantice; categorii gramaticale; funcții sintactice; ortografie***
d) ***Adjectivul: clase lexico-semantice; categorii gramaticale; funcții sintactice; ortografie***
e) ***Numeralul: clase lexico-semantice; categorii gramaticale; funcții sintactice; ortografie***
f) ***Pronumele: clase lexico-semantice; categorii gramaticale; funcții sintactice; ortografie***
g) ***Verbul: caracterul tranzitiv/ intranzitiv, personal/ impersonal, predicativ/ nepredicativ; categorii gramaticale; funcții sintactice; ortografie***
h) ***Interjecția: ortografie, punctuație***

Morfologia este o disciplină lingvistică, parte a gramaticii, care studiază clasificarea cuvintelor în părți de vorbire; categoriile lor gramaticale; modificările formale.

Cuvintele unei limbi se grupează în clase lexico-gramaticale, numite părți de vorbire, în funcție de sensul lor lexical general, de caracteristicile morfologice și sintactice, adică după următoarele trei criterii:

- ✓ ***semantic;***
- ✓ ***morfologic (formal);***
- ✓ ***sintactic (funcțional)***

 N.B! În limba română există *nouă* părți de vorbire: *substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția, interjecția.*

- Criteriul *semantic* determină sensul categorial de clasă: *obiect, proces, însușire* etc. În baza lui, cuvintele se impart în:

Părți de vorbire ***semnificative*** (autosemantice) – au sens categorical și lexical	*Părți de vorbire* ***nesemnificative*** (sinsemantice) – nu au sens categorical și nici lexical, sunt elemente de relație
substantivul, adjectivul, verbul, adverbul, numeralul, pronumele	*prepoziția, conjuncția*

**Interjecția* este o parte de vorbire de graniță, care nu denumește, ci doar sugerează stări, senzații, sentimente sau imită sunete din natură.

- Criteriul *morfologic* (formal) grupează cuvintele în părți de vorbire în funcție de complexul de sensuri gramaticale pe care le pot exprima, distingându-se:

Părți de vorbire ***flexibile*** (își modifică forma în raport cu categ. gramaticale specifice)	Părți de vorbire ***neflexibile*** (nu-și modifică forma)
substantivul, adjectivul, verbul, numeralul, pronumele	*prepoz., conjuncția, interjecția, adverbul*

- Criteriul *sintactic* (funcțional) grupează cuvintele în funcție de rolul lor în propoziție, după posibilitățile combinatorii, în:

a) Părți de vorbire ***cu funcție sintactică***	b) Părți de vorbire ***fără funcție sintactică***: sunt auxiliare, servesc la stabilirea relațiilor dintre cuvinte, propoziții
substantivul, adjectivul, verbul, numeralul, pronumele, adverbul;	*prepoziția, conjuncția*

* În afara acestei clasificări rămân cuvintele din clasa *interjecției*, care nu au nici fincție sintactică, nici rol relațional, deoarece ele nu se încadrează în propoziție, ci, mai degrabă, exprimă, suplimentar, sensul acesteia: *Vai! = Mă doare.*

N.B! ***Părțile de vorbire*** *sunt clase de cuvinte care au un sens categorial comun, un inventar de categorii gramaticale specifice și aceleași fincții sintactice.*

- ***Substantivul*** exprimă noțiuni (cine? ce?), denumește obiecte (crit. semantic), este o parte de vorbire flexibilă, are categorii gramaticale de *gen, număr, caz, determinare* (crit. morfologic), se combină cu adjectivul; are funcția sintactică de bază – *subiect* (crit. sintactic);
- ***Adjectivul*** exprimă însușiri ale obiectelor (ce fel de?), are categorii gramaticale de *gen, număr, caz, grad de comparație*, se combină cu substantivul; are funcția sintactică de bază – *atribut*;

- ***Pronumele*** nu exprimă un sens lexical concret, dar, indirect, exprimă sensul categorial de obiect, deoarece ține locul unui nume (cine? ce? care?); are categorii gramaticale de *gen, număr, caz, persoană*; are funcțiile sintactice ale substantivului;
- ***Numeralul*** exprimă sensul categorial de cantitate (câți, câte?); are categoriile gramaticale de *gen, caz*; funcția sintactică depinde de poziția contextuală – se manifestă ca substantiv, ca adjectiv, ca adverb;
- ***Verbul*** exprimă sensul categorial de proces (ce face?); are categoriile gramaticale de *mod, timp, persoană, număr, diateză*; are funcția sintactică de bază – predicat;
- ***Adverbul*** exprimă sensul categorial de semn al procesului/ caracteristică a unei acțiuni (cum?, unde? când?); are doar categoria gramaticală a *gradului de comparație*. Este neflexibil; se combină cu verbul; are funcția de bază de complement;
- ***Prepoziția*** nu exprimă un sens categorial (clasă de cuvinte sinsemantice), leagă părți de propoziție; nu are categorii gramaticale – este neflexibilă; nu are funcții sintactice;
- ***Conjuncția*** nu exprimă un sens categorial (clasă de cuvinte sinsemantice), exprimă raporturi sintactice, leagă propoziții sau cuvinte; nu are funcții sintactice;
- ***Interjecția*** – echivalent funcțional al propoziției; exprimă, fără să numească, stări; nu are categorii gramaticale și funcții sintactice.

 N.B! ***Categorie gramaticală*** *– un ansamlu de forme gramaticale ale cuvântului care exprimă anumite sensuri gramaticale: gen, număr, caz, persoană, mod, timp, diateză.*

Clasificați în părți de vorbire cuvintele din text:
„Ah, ce duminică frumoasă! Așază trandafiri pe masă. Veni-vor azi atâția oaspeți. Zâmbească trandafirii proaspeți”. (Gr. Vieru)

Substantivul *este o parte de vorbire autosemantică, flexibilă, desemnează obiecte în sens larg: lucruri, ființe, plante, unități de timp etc., are categoriile gramaticale de gen, nr., caz, determinare și poate îndeplini orice funcție sintactică, în afară de cea de predicat verbal.*

Clase lexico-semantice de substantive:

- ✓ *substantive comune – proprii:*
  - *a) comune* – denumesc obiecte dintr-o clasă de obiecte asemănătoare;
  - *b) proprii* – denumesc obiecte din clasa lor și considerate unice: antroponime – *Maria, Ana* etc. toponime – *Asia, Saturn, Chișinău*; crononime – *Unirea, Renașterea*; zoonime – *Grivei, Tărcuș,* fitonime – *Busuioacă, Feteasca*; ideonime (opere de artă, știință) – *Miorița, Gioconda*
- ✓ *concrete–abstracte:*
  - a) *concrete* – denumesc obiecte materiale, ce pot fi percepute senzorial;
  - b) *abstracte* – denumesc noțiuni ce pot fi percepute doar cu ajutorul conștiinței. Se formează prin derivare sau conversiune de la adjective, verbe. Au, de obicei,doar formă de nr sg. – *blândețe, ingeniozitate, iubire*.
- ✓ *animate – inanimate:*

a) animate – denumesc ființe: oameni, animale, păsări, insecte

b) inanimate – denumesc obiecte, plante

Categoriile gramaticale ale substantivului:

- *Genul* – o categorie clasificatoare, nu flexionară: substantivele nu-și schimbă forma după gen, ci se încadrează, după formă, în unul dintre cele trei genuri: masculin, feminin, neutru. Indicii formali de gen sunt: a) desinența: *elev (ø)-elev-(ă); băiat (ø) – fat(ă);* b) articolul substantival: *un băiat – o fată;* c) determinanți adjectivali: *băiat bună – fată bună;* d) substituirea prin pronume personale: *el – ea.*

* Genul se determină cel mai ușor după articolul primit:

- genul masculin primește articolele *un-niște; -l/-le/-a – i: un elev – niște elevi; elevul – elevii; peretele – pereții; tata – tații.*
- genul feminin primește articolele *o - niște; a – le: o fată – niște fete; fata – fetele;*
- genul neutru la sg. are indicii genului masculin, la pl. – cei de gen femini*: un stilou – niște știlouri; stiloul – stilourile.*

N.B! Substantivele din clasa animatelor au forme diferite de gen, realizează opoziția masculin – feminin: *român – româncă, nepot – nepoată, leu – leoaică, bucătar – bucătăreasă, scolar – școlăriță.* Unele dintre ele nu au forme distincte de gen, ele au o singură formă, fie de gen masculin – *fluture, țânțar, elefant* – fie de gen feminin – *buburuză, albină, cămilă, muscă, girafă.* Și unele nume de profesii se încadrează în această categorie: *cosmonaut, rector, chirurg, medic, pilot* etc. Ele se numesc substantive *epicene.*

- Categoria *numărului* include două sensuri gramaticale: *singular – plural* și exprimă distincția dintre un exemplar și mai multe exemplare ale unui obiect: *elev – elevi, stea – stele* etc. Există substantive care au o formă comună pentru ambele numere, distincția lor făcându-se cu ajutorul articolului: *un arici – niște arici (genunchi, ciocoi, crai, gutui, tei, usturoi, ochi, rinichi, învățătoare, nume* etc.). Există substantive nenumărabile, ele au o singură formă de număr: singularia tantum (*fericire, încredere, Ion, Elena, Ulmu, unt, petrol, cerneală* etc.); pluralia tantum (*Florii, Sânziene, albituri, rechizite, zori, câlți, crupe, vapori, tăiței, aplauze, tratative, alegeri, ochelari, ghilimele, pantaloni* etc.)
- Categoria *cazului* exprimă raporturile sintactice ale substantivului cu alte cuvinte din propoziție. În limba română sunt cinci cazuri:
  - ✓ Nominativ (cine? ce?) – este cazul subiectului;
  - ✓ Genitiv (al/a/ai/ale cui?) – de cele mai multe ori determină un substantiv. Este cazul atributului;
  - ✓ Dativ (cui?) – de cele mai multe ori determină un verb. Este cazul complementului indirect;
  - ✓ Acuzativ (pe cine/ce?) – este cazul complementului direct;
  - ✓ Vocativ – este cazul adresării, nu are funcții sintactice.

 N.B! Schimbarea formei substantivului după caz, număr se numește *declinare*.

Singular (hotărât/ nehotărât)

N. *un băiat / băiatul*
G. (a/al/ai/ale) *unui băiat / băiatului*
D. *unui băiat / băiatului*
A. (pe) *un băiat / (pe) băiatul*
V. *băiete! / băiatule!*

Plural (hotărât/ nehotărât)

N. *nişte băieţi / băieţii*
G. (a/al/ai/ale) *unor băieţi / băieţilor*
D. *unor băieţi / băieţilor*
A. *(pe) nişte băieţi / băieţii*
V. *băieţi!/ băieţilor!*

* După mijloacele de exprimare, cazul nominativ coincide cu acuzativul, cazul genitiv – cu dativul. Distincția dintre ele poate fi făcută după funcția sintactică îndeplinită.

- Categoria determinării este specifică doar substantivului. Aceasta exprimă gradul de individualizare a referentului/ obiectului din perspectiva vorbitorului. Include trei sensuri gramaticale:

  - *determinare zero* – forma nearticulată, care este şi forma-tip a substantivului, adică forma lui iniţială (*caiet, stilou, carte, caiete, cărţi, stilouri*);

  - d*eterminare indefinită* –forma nehotărâtă a unui substantiv, numită şi determinare minima (*un caiet, un un stilou, o carte, unele/ nişte caiete, unele/ nişte cărţi, unele/ nişte stilouri, unii/ nişte copii*);

- *determinare definită* – forma hotărâtă a substantivului, numită şi determinare maximă (*caietul, stiloul, cartea, caietele, cărțile, stilourile, copiii*).

Forma nearticulată, cu determinare zero (forma-tip), numeşte doar un reprezentant al clasei, fără a-l individualiza (*Frunze* cadpe *lac*). *Forma nehotărâtă* (determinare nedefinită) detaşează obiectul din clasa de obiecte omogene, fără a-l distinge însă, numind astfel un obiect oarecare, necunoscut (În vale se vede *un lac*). *Forma hotărâtă* detaşează şi individualizează obiectul, acesta fiind cunoscut atât pentru vorbitor, cât şi pentru interlocutor – „*Lacul codrilor* albastru / Nuferi galbeni îl încarcă” (M. Eminescu).

Morfemul specific, cu ajutorul căruia se exprimă sensurile gramaticale ale acestei categorii, este articolul (substantival), care include termenii: *articolul hotărât* / definit *(-l, -le, -a*), *articolul nehotărât* / nedefinit (*un, o, nişte*).

Precizați forma determinării substantivelor din următoarele enunțuri.

Ai carte, ai parte. Nu judeca o carte după copertă. Cine ştie carte are patru ochi. Cartea e o comoară nepreţuită. O carte aleasă e un bun prieten. Pentru unii cartea e o comoară, pentru alţii e o povară.

Funcțiile sintactice ale substantivului:

- *cazul nominativ:*
- subiect: „Iese *tata* la balcon/ Și mă strigă: măi Ion!” (G. Vieru);
- nume predicativ: „Limba noastră-i *o comoară*” (A. Mateevici);

- apoziție: „Pe bădița Vasile, *dascălul* satului, l-au prins la oaste cu arcanul.” (I. Cr.)

- *cazul genitiv:*

- atribut: „Mirosul cald *al primăverii*/ adus-a zilele-*nvierii*.” (G. Coșbuc)
- nume predicativ „…Moldova e *a strămoșilor* noștri*…”* (B. Șt. Delavrancea)
- compl. indirect: Luptăm *contra/ împotriva corupției*.

- *cazul dativ:*

- compl. indirect: „Vă spun să mă audă și plin de roadă mărul:/ Și din mormânt voi spune *mulțimii* adevărul!” (G. Vieru);
- nume predicativ: Lecția este *conform orarului.*

- *cazul acuzativ:*

- atribut: *„*O zi *de vară* hrănește un an”;
- nume pred.: „Acolo, lângă izvoară, iarba *pare de omăt*” (M. Em.)
- complement direct: *„*A venit un lup din crâng/ Și-alerga prin sat să fure…/ *Pe copii* care plâng”. (G. Coșbuc)
- complement indirect: „Vorbești *de lup* și lupu-i la ușă”.
- complement circumstanțial: „*Pe ramul* verde tace o pasăre măiastră, *Cu drag și cu mirare* ascultă limba noastră.” (G. Vieru)

- *cazul vocativ* nu are funcții sintactice.

Ortografia substantivelor compuse

Se scriu cu cratimă:

✓ Substantive formate din cuvinte existente și independent în limbă, dintre care își schimbă forma în flexiune și primul termen și anume:

- substantiv în N. + substantiv în N.: *bloc-turn, redactor- șef, vagon-restaurant, tată-socru, cuvânt-titlu, cal-putere, decret-lege, zi-muncă, pușcă-mitralieră*
- substantiv urmat sau precedat de un adjectiv: *bună-credință, rea-voință, bună-cuviință, bun-simț, bună-creștere, bun-gust, bun-rămas, coate-goale, gură-spartă, mamă-mare, mațe-fripte, piatră-vânătă, sânge-rece;*
- substantiv precedat de un numeral: *prim-ministru, prim-secretar, prim-solist, dublu-campion, dublu-casetofon, dublu-decalitru, triplu-sec, triplu-voal, trei-frați-pătați, unsprezece-metri (lovitură)* ***Dar !!!*** *triplusalt, primadonă, prim ajutor, prim amorez*
- substantiv în N. + substantiv în G.: *coada-șoarecelui, umbra-iepurelui, mierea-ursului, cerul-gurii, moalele-capului, roza-vânturilor;*
- substantiv + prepoziție + substantiv: *cal-de-mare, drum-de-fier, floare-de-colț, gură-de-lup, ochi-de-pisică, viță-de-vie, poale-n-brâu, piatră-de-var;*
- verb+sb. /pron. având aspect de propoziții: *nu-mă-uita, lasă-mă-să-te-las, du-te-vino, gură-cască, papă-lapte, zgârie-nori;*
- substantivele proprii/ nume de familie, prenume: *Budai-Deleanu, Rădulescu-Motru, Ana-Maria ;*

- tipuri izolate: *mai-marele, cuvânt-înainte, terchea-berchea.*

Se scriu împreună

- ✓ Substantivele compuse din cuvinte existente și independent în limbă, dintre care își schimbă forma în flexiune doar al II-lea termen, comportându-se ca un singur cuvânt: *binefacere, dreptunghi, concertmaistru, bunăvoie, bunăvoință, bunăstare, acupunctură, metalazbest, locțiitor, scurtmetraj;*
- ✓ Substantivele compuse din două sau mai multe prepoz.+ substantiv/ verb la supin *demâncare, deochi, fărădelege, defoc, deîmpărțăt, descăzut, subtitlu, untdelemn;*
- ✓ Compusele cu afixoide: *telecomandă, autogară, aeronavă, fonotecă, rusofil, românofob, electrocasnice, pseudoprefix, minimarket, minijupă, teleconferință* etc.

Ilustrați regulile de mai sus cu exemple proprii.

Adjectivul **–** parte de vorbire autosemantică, flexibilă, care exprimă însușiri ale obiectelor, are categoriile gramaticale de *gen, nr., caz, grade de comparație.* Din punct de vedere sintactic, însoțește/ determină un substantiv, are funcțiile sintactice de *atribut, nume predicativ, complement.*

Clase lexico-semantice de adjective:

- ✓ *calitative/ calificative* – desemnează însușiri propriu-zise ale obiectelor:

  a) au forme pentru exprimarea gradelor de comparație, b) pot forma diminutive, c) servesc drept bază pentru formarea substantivelor, verbelor, adverbelor: *mare – foarte mare; mărișor; mărime; a mări*;

- ✓ *relative* – prezintă ca însușiri relațiile obiectului cu alte obiecte:

  a) au origine substantivală, verbală sau adverbială; b) nu au forme diminutivale; c) nu au grade de comparație: *lemnos, trecător, școlăresc, muntos, zâmbăreț;*

- ✓ *pronominale* – au origine pronominală: *aceea, meu, nostru, fiecare, tot* etc.

Clase flexionare de adjective:

- ✓ *variabile*, grupate în mai multe clase flexionare, după numărul de forme pe care le pot avea:

  a) cu patru terminații/ forme – *bun/bună/buni/bune*;

  b) cu trei forme – *sclipitor/ sclipitori/ sclipitoare, adânc/ adâncă/ adânci* ;

  c) cu două forme – *dulce/ dulci, verde/ verzi, mare/ mari, veche/ vechi.*

- ✓ *invariabile*, au doar o formă, indiferent de indicii gramaticali ai substantivului determinat. Unele provin de la adverbe, altele sunt împrumuturi neadaptate: *așa, aievea, anume, asemenea, gata, roz, bordo, cloș, bordo, feroce, forte, sadea, cumsecade, get-beget* etc.

Categoriile gramaticale

- ***Genul* și *numărul*** adjectivului se exprimă prin intermediul desinenței și se manifestă prin raportare la substantiv: sunt condiționate de genul și numărul substantivului determinat. Ca și substantivul, adjectivul are două numere – singular și plural: *cuminte/ cuminți*.

Categoria *genului* la adjectiv are, spre deosebire de substantiv, numai două forme – *masculin* și *feminin*. Când determină un

substantiv neutru, adjectivele au la singular forma genului masculin, iar la plural – formă de feminin: un *tablou frumos/ două tablouri frumoase.*

- Categoria ***cazului*** se exprimă de asemenea prin desinențe și realizează acordul dintre adjectiv și substantivul determinat.

N.B! Categoriile gramaticale de gen, număr și caz ale adjectivului se stabilesc după aceleași categorii ale substantivului: ele coincid, deoarece adjectivul se acordă cu substantivul determinat în gen, nr., caz: *băiat bun/ fată bună/ fete bune/ băieți bun*i.

- Categoria ***gradelor de comparație*** include trei sensuri gramaticale:

✓ *forma-tip* (numită și *grad pozitiv*) a adj., coincide cu forma lui inițială, servește drept bază pentru formarea celorlalte grade de comp. Unii lingviști nu o consideră grad de comp., deoarece nu exprimă ideea de intensitate;

✓ *gradul comparativ* **–** exprimă intensitatea unei însușiri în raport cu alte obiecte. Are trei aspecte/forme:

a) *de superioritate* – exprimă un grad mai mare al unei însușiri)*: mai bun/ mult mai bun*/ *mai degrabă bun decât deștept*/ este *bun în comparație cu altul;*

b) *de egalitate* – exprimă o însușire deținută în aceeași măsură: *tot așa de bun;*

c) *de inferioritate* – exprimă un grad mai scăzut al însușirii: *mai puțin bun*

✓ *gradul superlativ* exprimă gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut al unei însușiri. Are două aspecte:

a) *superlativul relativ* – cel mai înalt sau cel mai scăzut grad al unei însușiri, pe baza unei comparații. Are două forme**:** superlativul relativ *de superioritate (cel mai bun)*; superlativul relativ *de inferioritate (cel mai puțin bun);*

b) *superlativul absolut* – exprimă gradul cel mai înalt al unei însușiri, fără a se face o comparație: *foarte bun/ nespus de/ grozav de/ uimitor de/ teribil de/ strașnic de/ nemaipomenit de/ peste măsură de/ din cale afară de/ așa de/ atât de/ buuun/ bun-bun/ bunul bunilor/ bun foc/ extrabun*…

N. B! Nu toate adjectivele au grade de comparație. Există, așadar, adjective comparabile – necomparabile. Adjectivele *necomparabile* exprimă însușiri invariabile sau însușiri absolute: *tineresc, istoric, agricol, politic, nuclear, intern, fix, mort, orb, infirm, oval, veșnic* etc. Sau, prin conținutul lor, exprimă deja un grad de comparație: *superior, optim, maxim, uriaș, arhicunoscut, minuscul, răscopt, străvechi*.

Funcțiile sintactice ale adjectivului:

- ✓ *atribut: Ziua <u>bună</u> se cunoaște de dimineață.* (funcție de bază)
- ✓ *nume predicativ – <u>Preacurată</u>-i fața pâinii. Viața este <u>frumoasă</u>.*
- ✓ *complement – <u>Din rău</u> s-a făcut bun, <u>din leneș</u> – harnic și săritor la nevoie.*

Ortografia adjectivelor compuse

Se scriu *cu cratimă*:

- ✓ Adjectivele formate din două adjective : *albastru-azuriu, alb – verzui, verde – deschis, instructiv – educativ, literar – muzical*

  Dar! *Rozalb, clarobscur, bleumarin*
- ✓ Adjectivele formate din două adjective unite prin vocală de legătură:

  economico-organizatoric, ştiinţifico-metodic Dar! *Surdomut*
- ✓ Adjectivele formate din două adjective indicând originea: *anglo-saxon, ruso-turc*

  Dar! *Dacoromân, aromân, macedoromân , istroromân, meglenoromân*
- ✓ Adjectivele ce conţin numele unui punct cardinal: *nord-american, sud-dunărean*
- ✓ Adjectivele ce conţin un adverb: *aşa-numit, nou-născut, propriu-zis, rău-platnic*

Se scriu *împreună*

- ✓ Adjectivele compuse din cuvinte existente şi independent în limbă, dar care prezintă un grad avansat de sudură: c*larvăzător, binecuvântat, binefăcător, răuvoitor*

Scrieţi corect următoarele adjective: *Atot/ştiutor, sud/dunărean, bine/voitor, galben/verde, prea/cinstit, italo/spaniol, burghezo/moşieresc, cumsecade, albastru/deschis, mai/marele, sus/pus, înainte/mergător, metodico/ practic, daco/român, daco/roman*

Numeralul a stârnit controverse, unii cercetători negând existența lui ca parte de vorbire independentă datorită dependenței sale de substantiv, de aceea unii l-au încadrat în clasa adjectivelor (I.H.Rădulescu,1878) sau, sporadic, l-au raportat fie la substantiv, fie la adverb, datorită particularităților sale funcționale.

Caracteristicile numeralului:

- ✓ Din punct de vedere *semantic* – numeralul este o clasă cu autonomie semantică, având sens lexical suficient: exprimă cantitatea: un număr abstract (*trei plus doi fac cinci*), un număr concret, cu referire la obiecte (*doi copii*), ordinea obiectelor în spațiu (*al doilea*).
- ✓ Din punct de vedere *morfologic* **–** numeralul este o parte de vorbire *flexibilă:* are flexiune sintetică, dar foarte redusă, după *gen* și *caz,* realizată cu ajutorul desinențelor de G-D. *–ui, - ei (unui, unei)*; flexiunea analitică după *gen și caz* este mai bogată, realizată cu ajutorul articolelor demonstrative (*cei doi – celor doi; cel de-al doilea – celui de-al doilea*).
- ✓ Din punct de vedere *sintactic* (funcțional) **–** este o clasă cu autonomie funcțională: poate contracta anumite funcții sintactice și are capacitatea de a se combina cu anumiți termeni.

Clasificare:

- După criteriul *semantic*:
  - ✓ numerale *ordinale*
  - ✓ numerale *cardinale*, care la rândul lor, se împart în:
  - Cardinale propriu-zise: *unu, zece, treisprezece etc.*
  - Fracționare (partitive)*: o treime, o sutime, trei pătrimi, a cincea parte.* Ideea de parte din întreg pote fi exprimată și prin substantivele *jumătate, sfert.*
  - Colective: *ambii, tustrei, tușase, câteșitrei, câteșicinci,*

- Multiplicative: *îndoit, împătrit, însutit, dublu, triplu, cvadruplu, cvintuplu.*
- Distributive: *câte unu, câte zece, doi câte doi, la câte cinci.*
- Adverbiale: *o dată, de zece ori, de șapte ori.*

- După criteriul *etimologic:*
  - ✓ moștenite din latină: *unul, una, doi, două, trei, patru, cinci, sase, sapte, opt, nouă, zece, mie, întâi;*
  - ✓ împrumutate din diferite limbi: *milion, miliard, bilion, trilion, secund (fr.), prim, ultim (lat.)*
  - ✓ formate pe terenul limbii române: *unsprezece, doisprezece, douăzeci, treizeci, cincizeci și unu, al treilea, a doua.*
- După *structura morfematică*:
  - ✓ *simple – 1-10, zero, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion;*
  - ✓ *compuse – toate* mai mari de *10*, cu excepția celor sus-menționate.

 N.B! Numeralele compuse 11 - 19 și cele care indică zecile se scriu într-un singur cuvânt, celelalte se scriu separat.

Categoriile gramaticale întâlnite în flexiunea numeralului sunt doar *genul* și *cazul.* Ca și la adjectiv, acestea aparțin exclusiv formei, prin referire la substantivul pe care îl însoțesc sau îl înlocuiesc (*doi elevi – două eleve – celor doi elevi*).

 N.B! Numeralul nu are în flexiunea sa categoria *numărului.* Această categorie este caracteristică doar numeralelor *zece, sută, mie, milion, bilion, trilion,* care se comportă ca *substantivele.*

Categoria *genului* o au doar numeralele *unu – una, doi – două* și compusele cu ele**.**

Declinarea (schimbarea formei cuvântului după *gen, caz*) este proprie doar numeralului *unu – una, un – o.*

Când determină un substantiv, numeralul se află întotdeauna în pre-poziție, și are formă nearticulată (*un elev, o carte*).

N.-A. *Un* (cadou)	N.-A. *O* (stea)
G.-D. *Unui* (cadou)	G.-D. *Unei* (stele)
N.-A. *Unu*	N.-A. *Una*
G.-D. *Unuia*	G.-D**.** *Uneia*

* Toate celelalte numerale dispun de o flexiune analitică, marca gramaticală a cazului este *articolul demonstrativ (cei doi, celor zece)* sau *prepozițiile: „a”* **–** indice gramatical de exprimare a c. G. (*creștetele a doi copii)* și *„la”* - indice gramatical de exprimare a c. D. (*spun la zece elevi).*

N.B! Numeralele „un”, „o” se confundă cu formele omonimice ale *articolului nehotărât* și cu *adjectivul pronominal nehotărât.* Diferențierea se poate face din context, pe baza opozițiilor create.

- opoziția *un – doi* indică valoarea de numeral (*Un copil cu doi însoțitori);*

- opoziția *unul – altul* indică valoarea de pronume/adjectiv pronominal nehotărât (*Unul caută-n oglindă de-și pudrează al său păr,/ Altul caută în lume și în vreme adevăr. M. Em.);*

- opoziția *un – niște* sau *un (oarecare)* indică asupra valorii de articol nehotărât (*Un elev (oarecare) s-a certat cu niște colegi).*

Funcțiile sintactice ale numeralului cardinal:

- Subiect*: Doi pe râu în jos s-au dus. Cei doi nu voiau să recunoască.*
- Nume predicativ: *Una și cu una fac două. Lucrurile sunt ale celor cinci.*
- Atribut: *Înțelegerea celor patru ne dă de gândit. Am o locuință cu două camere.*
- Complement direct: *I-a primit pe cei doi cu bucurie. Și-a aranjat doi copii, mai are unu.*
- Complement indirect: *Și-a luat ziua bună de la cei doi. Am citit despre cei trei.*
- Complement de agent: *Proiectul a fost realizat de cinci. Au fost invitați de cei doi la petrecere.*

Numeralele ordinale exprimă ordinea numerică a obiectelor sau a acțiunilor în spațiu și timp. Sunt formate pe terenul limbii române: de la numeralul cardinal + morfemele *al* și *a*, care indică ordinea, plus morfemele *-lea* și *-a* care indică genul.

Șirul acestor numerale începe cu *întâiul, întâia; cel dintâi, cea dintâi, primul, prima* și se încheie cu *ultimul, ultima*.

 N.B!

- Toate numeralele ordinale au flexiunea genului: *primul – prima, al doilea – a doua* etc.
- Numeralelele *zece, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion, primul, întâiul, ultimul* au și flexiunea de număr.

Al zecelea – al douăzecilea
Al sutălea – al două sutelea
Al mielea – al două miilea
Al milionulea – al două milioanelea

- Numeralul poate avea următoarele valori gramaticale în funcție de context:

- *substantiv* - când este întrebuințat singur: *Când doi se ceartă, al treilea câștigă.*

- *adjectiv* - când determină un substantiv: *Primul dans ți-l ofer tie*.

- *adverb* - când determină un verb: *De șapte ori măsoară și o dată taie. Rezultatele au crescut îndoit.*

Celelalte tipuri de numerale și numeralele ordinale au aceleași funcții sintactice ca și cele cardinale.

Scrieți cu litere următoarele numerale compuse: 55, 87, 15, 16, 17, 18, 50, 260, 1217.

Pronumele este o parte de vorbire care substituie numele: autosemantică, flexibilă, caracterizându-se printr-o flexiune bazată pe categoriile gramaticale de *gen, număr, caz, persoană* și având autonomie funcțională.

Morfologic, pronumele se apropie de substantiv și de adjectiv, prin categoriile de *gen, număr, caz*. Spre deosebire de substantiv, are doar două forme de gen – *masculin, feminin*, iar, spre deosebire de adjectiv, nu are categoria *comparației*. De asemenea, se deosebește de aceste părți de vorbire prin faptul că pronumele constituie un sistem închis, cu un inventar redus de unități.

Majoritatea pronumelor (cu excepția celor personale și reflexive) pot avea:

- ✓ valoare substantivală (substituie un nume): *Al meu este mai îngrijit;*

- ✓ valoare adjectivală (determină un nume): *Caietul meu este mai îngrijit*.

Clasificare:

- După origine/ criteriul etimologic:
  - ✓ *moștenite* din latină: pron. personale propriu-zise: *eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, ele;* posesive: *meu, tău, său, nostru, vostru;* reflexive: *sie, -și, sine, se;* demonstrative: *acesta, aceștia, aceia;* interogativ-relative: *cine, care, ce, câți;*, nehotărâte: *unul, una, altul, alta, toți, toate, mulți, puțini;* unele pronume negative: *nimeni, nimic.*
  - ✓ *Create* pe terenul limbii române: personale: *dânsul, dânsa*, de politețe: *dumneata, dumneavoastră, dumneaei* etc.; de întărire: *însumi, însuți* etc.*;* demonstrative: *acestlalt, aceștilalți, celălalt, ceilalți* etc.*;* unele pronume relative: *cel ce, ceea ce, cei ce, cele ce;* nehotărâte: *oricine, oricare, fiecare, cineva, careva, ceva, altceva, vreunul;* negative: *niciunul, niciuna.*
- După structură/ criteriul formal:
  - ✓ *simple* – alcătuite dintr-un singur termen: *el, toți, sine, meu, acesta, ce;*
  - ✓ *compuse* – alcătuite dintr-un grup de termeni: *fiecine, însuși, dumneata, cel ce, ceva.*
- După sens/ criteriul semantic:
  - ✓ **personale:* eu, tu, noi;
  - ✓ **politețe:* dumnealui, dumneavoastră;
  - ✓ **de întărire:* însumi, însăși;
  - ✓ **reflexive:* sie, sieși, sine;
  - ✓ **posesive:* al meu, al său, a sa;
  - ✓ *demonstrative:* acesta, celălalt;

- ✓ *interogativ-relative:* care, cine, ce câți;
- ✓ *nehotărâte:* cineva, oricine;
- ✓ *negative:* nimeni, nimic, niciunul, niciuna

* N.B! Pronumele marcate cu asterisc își schimbă forma în raport cu categoria persoanei.

- După flexiune/ criteriul flexionar:
  - ✓ *variabile* - majoritatea pronumelor;
  - ✓ *invariabile* - ceva, ce, fiece, orice, oarece, altceva.

Categoriile gramaticale ale pronumelui

Genul – au forme opozabile de gen doar *pronumele personale de persoana III-a,* cele *demonstrative*, unele pronume *nehotărâte* (*unul – altul, una – alta, vreunul – vreuna*), pronumele *negativ* (*niciunul – niciuna*). Celelalte clase de pronume sunt invariabile ca gen: *Tu ești bolnav. Tu ești bolnavă.*

Numărul realizează opoziția unul – mai mulți: *altul – alții, acesta – aceștia*. Unele pronume sunt invariabile ca număr: *care, cine, ce, fiece, oricine*.

N.B! Aceste pronume (*care, cine, ce, fiecare, oricine*), având funcția sintactică de subiect, impun verbului-predicat forma de singular: *Cine a fost (*nu *au fost!) la consultație, știe cum se rezolvă.*

Cazul se caracterizează prin patru forme *distincte*, spre deosebire de substantiv și adjectiv, la care se atestă forme omonimice.

* Cu excepția pronumelui de persoana a II-a, pronumele personale nu au forme de vocativ.

N. *eu, tu*
G. ---
D. mie, ție
A. pe mine, pe tine
V. ---, tu!

Persoana este proprie doar unor clase de pronume, marcate mai sus cu asterisc. Această categorie gramaticală este exprimată la nivelul radicalului, nu prin flective, ca la verb: *eu – tu, mie – ție, meu – tău*.

Pronumele personal indică persoana în raport cu vorbitorul. Are forme specifice de *persoană, număr, caz,* iar cel de persoana a III-a are și forme diferite de *gen (el - ea, ei - ele).*

Pronumele de persoana a III-a se deosebește de cele de persoana I-II din punctul de vedere al flexiunii. Cele de persoana I-II se caracterizează prin absența formei de genitiv, prin lipsa formelor cazuale omonimice și sunt invariabile în raport cu genul.

Formele cazuale ale pronumelor personale (declinarea) sunt ilustrate în tabelul următor:

Singular		Plural	
Pers. I	Pers. II	Pers. I	Pers. II
N. **eu**	**Tu**	**Noi**	**Voi**
G. -	-	-	-
D. **mie** (îmi, mi, -mi, mi-)	**ție** (îți, -ți, ți-)	**nouă** (ne, -ne) ne-, ni)	**vouă** (vă, -vă, vi-, v-)
A. **mine** (mă, -mă, m-)	**tine** (te, -te, te-)	**noi** (ne-, -ne)	**voi** (vă, v-,-vă)

* N.B! Pronumele de pers. I – II nu au forme de genitiv.

Persoana III

Singular		Plural	
Masculin	Feminin	Masculin	Feminin
N. ***el***	***Ea***	***Ei***	***Ele***
G. ***lui***	***Ei***	***Lor***	***Lor***
D. ***lui*** *îi, i, -i, i-*	***Ei*** *îi, i, -i, i-*	***Lor*** *le, -le, le-, li, -li*	***Lor*** *le, -le, le-, li, -li*
A. ***el****, îl, l-, -l*	***Ea*** *o, -o*	***Ei*** *îi, -i, i-*	***Ele*** *le, -le, le-*

* *Pron. de pers. III* au forme omonimice la diferite cazuri.

* Pentru pers.III se mai folosesc formele *dânsul, dânsa, dânșii, dânsele.*

* Prezența formelor paralele accentuate și neaccentuate la cazurile D. și Ac. reprezintă o caracteristică comună pentru toate cele trei persoane.

* Formele neaccentuate ale pronumelor dublează formele accentuate în propoziție: le anticipează sau le reiau: *Mi-a spus mie acest lucru. Mie mi-a spus acest lucru.*

N. B! Formele neaccentuate ale cazului D. pot avea, în funcție de context, de topică și de intonație, unele valori de întrebuințare, și anume:

- ✓ valoare *de dativ etic* – caracteristică pronumelor neaccentuate de pers. I, II sg., întrebuințate, în special, în vorbirea populară, în basme. *Dativul etic* are valoare expresivă și arată că vorbitorul se implică sufletește în acțiune: *Luând pe câte un drăcușor de cornițe, mi ți-l ardea cu palcele, de-i crăpa pielea*. (I.Cr.)

  * Pronumele la dativ etic nu are funcție sintactică proprie, el intră în componența predicatului.

- ✓ valoare *de dativ posesiv*: pronumele neaccentuat la D. poate determina un substantiv. În acest caz, el are sens posesiv: mâna-*mi* (mâna mea), mâna-*ți* (mâna ta), mâna-*i* (mâna lui/ei) și îndeplinește funcția de *atribut pronominal.*

  * Dativul posesiv se deosebește de dativul propriu-zis prin posibilitatea de a fi reluat sau înlocuit cu pronumele posesiv la aceeași persoană, ca în exemplele de mai jos.

  Ți-am sris scrisori (ți-am scris ție).

  Ți-am găsit cartea (cartea ta).

- ✓ valoare *neutră* – în unele expresii alcătuite cu verbele „a da", „a zice", pronumele de pers. III, sg. nu ține locul unui substantiv: *zi-i înainte, dă-i cu vorba, zi-i din strună.* În astfel de construcții, pronumele în D. nu are funcție sintactică proprie, el intră în componența predicatului. Tot cu *valoare neutră* poate apărea și pronumele neaccentuat feminin de pers.III, sg., în c. A., care apare într-o serie de expresii și locuțiuni: *a lua-o la sănătoasa, a rupe-o de fugă, a șterge-o etc.* Acest pronumele, la fel, nu ține locul unui nume și, de asemenea, nu are funcție sintactică.

***Pronumele de politețe**/ reverință* este o varietate de pronume personal având forme pentru pers. II, III, sg. și pl.: *dumneavoastră, dumneata, dumneaei, dumnealui, dumnealor.*

Funcțiile sintactice ale pronumelui

Pronumele poate îndeplini toate *funcțiile sintactice*, cu excepția celei de predicat verbal, și anume:

- subiect: „*Tu, iarbă, tot ai mamă?"* (G. Vieru)
- atribut: *Lauda de sine nu miroase a bine.*
- nume predicativ: *Florile sunt pentru tine.*
- complement direct: *Cunoaște-te pe tine însuți.*

- complement indirect: *„Pentru ea e bolta mai albastră, /pentru limba noastră”* (G. Vieru)
- complement circumstanțial: *Așază-te lângă mine.*

Identificați pronumele din text:

„Iese soarele cel bun,
Eu mă joc, povești îmi spun,
Dar niciuna nu-i frumoasă.
Greu e singurel acasă!”
(Gr. Vieru)

„Fără dânsul, știu eu bine,
N-aș putea trăi defel.
Dacă nu-i o zi acasă,
Îmi e tare dor de el. ”
(Gr. Vieru)

Verbul **–** parte de vorbire autosemantică, flexibilă, care denumește *procese* în sens larg: *acțiuni, stări* etc. Are categoriile gramaticale de *mod, timp, persoană, număr, diateză*.

Criterii de clasificare a verbelor

- După posibilitățile combinatorii, verbele se grupează în următoarele clase:
  - ✓ verbe *tranzitive* – pentru realizarea lor semantică au nevoie de un complement direct, acțiunea lor implică prezența acestuia: *a face, a tăia, a spune, a arăta, a descrie, a urî, a citi, a coace; a saluta, a sancționa, a transcrie, a satiriza, a satisface, a bloca, a tachina, a tolera, a citi, a trăda, a închide, a încorona* – totdeauna tranzitive. Verbe *dublu tranzitive*: a *ruga, a sfătui, a întreba, a învăța, a anunța* etc. – cer un complement direct al persoanei, altul al obiectului.
  - ✓ verbe *intranzitive* – suficiente semantic, nu au nevoie de complinire și nu se pot combina cu un complement direct. Acțiunea lor nu trece asupra unui obiect: *plânge, râde,*

merge, răsare, încărunțește, respiră, picură, locuiește, moare.

 N.B! Sunt intranzitive verbele *mișcării*, ale *stării*, verbul „a fi”. Această clasificare nu e rigidă. În funcție de sensul exprimat, verbele pot trece dintr-o clasă în alta. *Ceasul bate/ sună. Tata bate* (ce?) *nucile/ un cui/ covorul*. *Gornistul sună* (ce?) *deșteptarea. Te-am sunat (pe cine?). Râde cu poftă. Îl* (pe cine?) *râd copiii.*

- ✓ verbe *personale* – acțiunea lor este raportată la un subiect, au forme pentru toate cele trei persoane – a *cânta, a scrie, a pleca*.

  * O serie de verbe personale au forme numai pentru persoana a III-a, sg., pl., de aceea sunt numite verbe *unipersonale*: *a mieuna, a lătra, a se oua, a necheza* etc.
- ✓ verbe *impersonale* – nu se pot combina cu nume care desemnează subiectul. Acestea sunt, de asemenea, și *intranzitive*: a *tuna, a se întuneca, a se desprimăvăra, a se spune, a se vorbi.* Sunt *unipersonale* – au forme numai pentru pers. a III-a, sg., pl.

- După capacitatea de *a îndeplini funcția de predicat*:
  - ✓ verbe *predicative* – pot îndeplini singure funcția de predicat; alcătuiesc majoritatea.
  - ✓ verbe *nepredicative* – în anumite condiții, nu pot îndeplini singure funcția de predicat. Ele alcătuiesc un grup restrâns. Se împart în:
    a) *auxiliare* – își pierd sensul lexical/ se desemantizează, ajută la formarea modurilor și timpurile compuse*: a avea, a vrea, a fi: De-aș avea și eu o floare (M. Em.)*

Iese tata la balcon/ Şi mă strigă: „Măi Ion!”. Cred că <u>am</u> făcut ceva,/ Dacă m-<u>a</u> strigat aşa. (Gr. Vieru)

b) *copulative* – leagă numele predicativ de subiect, intră în componența predicatului nominal. Se desemantizează parțial: *a fi, a însemna, a părea, a deveni, a ieşi, a se face, a ajunge: Limba noastră-<u>i</u> o comoară. (A. Mateevici)*

N.B! Realizarea predicativă sau nepredicativă a acestor verbe depinde de *context*, de *sensul contextual* al verbului. Unul și același verb poate fi predicativ și nepredicativ.

- Verbul *a fi* poate avea toate trei valori:

- vb. *predicativ*: *A fost odată o babă și un moșneag.*
- vb. *copulativ: Ziua este frumoasă și e bine să mergem în parc.*
- vb. *auxiliar: Aș fi mers cu mare plăcere. Moșneagul a fost păcălit de vulpe.*

- *A fi* are valoare predicativă când i se pot atribui următoarele sensuri lexicale: *a trăi, a exista, a se afla, a se întâmpla, a avea loc, a costa, a sosi, a proveni* etc.

- După *modelul flexionar*, verbele se grupează în patru conjugări:

conj. I – cu desinența *a* (*a cânta, a linia, a veghea, a tăcea*);
conj. II – cu desinența *ea* (*a ședea, a putea, a părea*);
conj. III – cu desinența *e* (*a merge, a trece, a spune*);
conj. IV – cu desinențele *i, î* (*a iubi, a urî, a fi*).

Categoriile gramaticale ale verbului

- ***Persoana*** – arată raportul dintre participanții la actul comunicativ și acțiune: p.I – emițătorul, p. II – receptorul, p. III – obiectul /persoana despre care se vorbește.
- ***Numărul*** exprimă raportul dintre numărul autorilor și proces, se exprimă simultan cu persoana și presupune opoziția singular/ plural.
- **Diateza** este categoria gramaticală care exprimă raportul dintre acțiune și subiectul gramatical.
  În limba română sunt următoarele diateze: *activă (Elevul citește o carte.), pasivă (Cartea este citită de elev.), reflexivă (În prezent, se citește puțin.)*.
  ***** Categoria diatezei nu se studiază în clasele primare, de aceea nu vom prezenta în detalii acest subiect.
- ***Timpul*** – categorie definitorie pentru verb, exprimă raportul dintre acțiune și momentul vorbirii: *prezent* – acțiunea coincide cu momentul vorbirii, *trecut* – acțiunea anticipă momentul vorbirii, *viitor* – acțiunea urmează momentului vorbirii: *Eroi a fost, eroi sunt încă/ Și-or fi în neamul românesc!/ Căci rupți sunt ca din tare stâncă/ Românii orișiunde cresc.* (I. Nenițescu)
- ***Modul*** este forma pe care o ia verbul pentru raportarea acțiunii la realitate, pentru a se preciza cum consideră vorbitorul acțiunea. Modurile verbului sunt:
  - ✓ *personale (predicative),* când verbul își schimbă forma după persoană și numar și formează predicatul propoziției.
  - ✓ *nepersonale (nepredicative)* – verbele nu-și schimbă forma după persoană și au alte funcții sintactice decât cea de predicat verbal.

Modurile personale

Modul ***indicativ*** exprimă o acțiune reală sub forma unor timpuri bine delimitate: *prezent, imperfect, perfect simplu, perfect compus, mai mult ca perfect, viitor propriu-zis, viitor anterior*.

- ✓ Prezentul exprimă o acțiune simultană cu momentul vorbirii.
- ✓ *Imperfectul* exprimă o acțiune situată în trecut față de momentul vorbirii, neterminată: *învățam, învățai, învăța, învățam, învățați, învățau*.
- ✓ *Perfectul simplu* exprimă o acțiune trecută și terminată de curând: *vorbii, vorbiși, vorbi, vorbirăm, vorbirăți, vorbiră*.
- ✓ *Perfectul compus* exprimă o acțiune trecută și terminată. Semnul distinctiv al perfectului compus este verbul auxiliar „*a avea*" cu formele: *am, ai, a, am, ați, au*, care preced participiul verbului de bază (*am cântat, ai scris*).
- ✓ *Mai mult ca perfectul* exprimă o acțiune trecută, terminată înaintea altei acțiuni trecute: *învățasem, învățaseși, învățase, învățasem, învățaseți, învățase – Eu învățasem când ai venit tu.* (Acțiunea „învățasem" s-a îndeplinit înaintea acțiunii „ai venit".)
  - ✓ viitorul propriu-zis: *Voi citi o carte interesantă.*
  - ✓ viitorul popular: *Am să citesc*, cu varianta *o să citesc.*
  - ✓ viitorul anterior: *Voi fi citit această carte când tu vei vrea s-o citești.*

Modul ***conjunctiv*** exprimă o acțiune posibilă și realizabilă, are două forme temporale - a) *prezent: să învăț, să înveți, să învețe;*

b) *perfect: să fi învățat*. Acest mod se construiește cu ajutorul conjuncției *să*.

Modul ***conditional-optativ*** prezintă o acțiune dorită, a cărei realizare însă depinde de o condiție. Are *două forme temporale*: a) condiționalul prezent: *aș scrie, ai scrie, ar scrie* etc.; b) condiționalul perfect: *aș fi scris, ai fi scris, ar fi scris* etc. Condițional-optativul se formează cu verbul auxiliar *a avea*, cu formele: *aș, ai, ar, am, ați, ar*.

Modul ***imperativ*** exprima o poruncă, un îndemn, o rugăminte, o urare. Are forme doar pentru persoana a II-a sg. și pl.

- ✓ forma *afirmativă*:
  sg.: *scrie!*
  pl.: *scrieți!*
- ✓ forma *negativă*:
  sg.: *nu scrie!*
  pl.: *nu scrieți!*

* Imperativul *negativ (sg.)* se formează de la *infinitiv:*

du! – nu duce! *zi! – nu zice!*

fă! – nu face! *adu! – nu aduce!*

Modurile nepersonale (nepredicative)

Infinitivul denumește acțiunea în două forme temporale: a) prezent: *a face, a scrie, a lucra, a vedea*; b) perfect: *a fi facut, a fi scris, a fi lucrat, a fi vazut*. Are ca marcă prepoziția *a*, care dispare când infinitivul urmează după verbele *a putea, a ști: Nu poți <u>da</u> cât ți se cere. Multe mai știți <u>vorbi.</u>* Are două forme: a) forma scurtă: *a citi, a scrie, a zice, a face*; b) forma lungă: a

citire, a scriere, a zicere, a facere – aceasta a trecut în clasa substantivului.

Gerunziul indică *împrejurarea* în care se petrece acțiunea verbului. Se formează prin atașarea sufixelor modale **-*ând*** sau **-*ind*,** la radacina verbului: *a lucr/a – lucr/ând; a ven /i – ven /ind.*

Participiul indică *rezultatul* acțiunii, este de bază pentru formarea *timpurilor* și *modurilor compuse* la diateza activă, reflexivă și pasivă: am *cântat*, aș fi *cântat*, să fi *cântat*, voi fi *cântat*, sunt *cântat* etc. În propoziție, participiul se manifestă în mod diferit, având diferite valori gramaticale.

Valorile gramaticale ale participiului

- ✓ valoare *adjectivală*, când se acordă cu substantivul determinat în gen, numar și caz: *Cartea citită a fost interesantă.*
- ✓ valoare *substantivală*, când este articulat cu *articol enclitic/ hotărât* sau este precedat de un *articol proclitic/ nehotărât*: *Rănitul s-a vindecat. Un ranit a fost adus la spital.*
- ✓ valoare *adverbială*, când determină un verb: *Noi i-am vorbit deschis/ repezit.*

Supinul indică *scopul* acțiunii *(Ei au plecat pentru vânat.)*, *destinația/ proveniența* unui obiect *(Am adus unelte de pescuit.)*. Supinul se formează de la participiu precedat de prepoziție (*de, după, la, pentru, de la* etc.).

Ilustrați cu câte un exemplu valoarea predicatăvă și nepredicativă a verbelor *a fi, a însemna, a ajunge, a avea, a vrea.* Conjugați aceste verbe la toate modurile și timpurile.

Adverbul este partea de vorbire autosemantică, neflexibilă, care exprimă o caracteristică a acțiunii sau a stării, determinând, în primul rând, un verb sau un adjectiv *(scrie frumos, vorbește fluent, foarte prețios* etc.). Poate determina și alte părți de vorbire: substantive, adverbe, pronume, interjecții: *porunca de sus, vestea de acasă, aproape întotdeauna, cei de departe, hai mai repede***.** Se identifică prin întrebările *când? unde? cum?*

Adverbul este neflexibil, deci nu are categorii gramaticale. Unele adverbe pot avea grade de comparație: *mai devreme, tot așa de departe, mai bine, foarte încet* etc.

Funcțiile sintactice ale adverbului:

- ✓ complement circumstanțial: *Cine se scoală mai dimineață, mai departe ajunge.*
- ✓ atribut: cine nu dă cu capul de pragul de sus, nu vede pragul de jos.

Ortografia adverbelor compuse:

- Se scriu **sudat** majoritatea adverbelor compuse: *dinadins, dinapoi, bineînțeles, îndeaproape, oarecum, orișicând, oriunde, dinăuntru, dinafară, deoparte, deopotrivă, deodată, nicicând, laolaltă,delaolaltă, dinadins, îndelung, îndeobște, îndeosebi, îndeseară, pesemne, devale* etc.
- Se scriu **cu cratimă** adverbele compuse formate din:
  - ✓ cuvintele *astă, azi, ieri, mâine, an, după* și un substantiv (formează adverbe de timp): *astă-iarnă, azi-noapte, ieri-seară, an-iarnă, după-masă, după-prânz, alaltăieri-dimineață, mâine-poimâine, mâine-dimineață*

- ✓ elemente rimate sau ritmate: *nitam-nisam, harcea-parcea, hodoronc-tronc, treacă-meargă, calea-valea, câine-câinește, târâș-grăpiș, repede-repejor;*
- ✓ prepoziția *întru* sau *dintru* și un adverb: *într-adins, într-acolo, dintr-odată, dintr-adins* etc.

Interjecția este o parte de vorbire neflexibilă prin intermediul căreia se exprimă *senzații, sentimente, îndemnuri, chemări* sau se *imită sunete* din natură. Interjecțiile care reproduc sunete, zgomote sau strigătul animalelor sunt numite *cuvinte imitative* sau *onomatopee*.

Interjecțiile de adresare (*măi, mă, fă, bre*) au în vorbire același rol ca și vocativul. Ele se pot folosi singure sau însoțite de un substantiv la cazul vocativ: „*Hai, măi frate, hai, măi frate, Zorile s-aprind, Hai să căutăm dreptate, Voie și pământ*.” (A. Mateevici)

În mare parte, interjecțiile nu au funcție sintactică *(Ia citește și tu!)*, cu excepția celor care exprimă un îndemn sau o poruncă. Acestea echivalează cu un verb și au funcția de predicat: *Hai cu mine! Na-ți cartea! Marș afară!*

Punctuația interjecției

După interjecție se pune *semnul exclamării* sau *virgulă*, în funcție de intonație. De obicei, după interjecțiile care exprimă stări sufletești puternice (entuziasmul, spaima, uimirea etc.) se pune *semnul exclamării*.

Interjecțiile de adresare, dacă nu sunt însoțite de un substantiv la vocativ, se despart prin virgulă de cuvintele

învecinate, ca și substantivele la vocativ: *Măi, vino mai repede! Vino, măi, mai repede! Vino mai repede, măi!*

Când sunt însoțite de un substaniv la vocativ, întreg grupul de cuvinte urmează regula de punctuație a vocativului: *Măi fraților, vedeți-vă de treabă! Liniștiți-vă, măi oameni buni, odată! Liniștiți-vă odată, măi oameni buni!*

După interjecțiile care exprimă *un îndemn* sau *o poruncă* nu se pune niciun semn de punctuație dacă sunt urmate de un complement care le determină: *Hai cu mine! Na-ți cartea! Ia citește și tu!*

Atunci când interjecțiile de același fel se repetă, ele se despart prin virgulă sau prin cratimă, iar după ultima interjecție se pune semnul exclamării sau virgulă: *He, he*!; *Ha-ha-ha*!; *He, he!*

Ortografie: interjecțiile compuse se scriu **cu cratimă:** *cioc-boc, tic-tac, hopa-țopa, tura-vura, tranca-fleanca.*

 Identificați interjecțiile din text: *Și eu fuga, și ea fuga, până dăm la pământ toată cânepa.; Și părintele Ioan de sub deal, Doamne, ce om vrednic și cu bunătate mai era!* (I. Creangă) *Vai, ce albă-i bunicuța,/ Parcă-a nins în păr la ea!* (Gr. Vieru)

Prepoziția este partea de vorbire auxiliară, neflexibilă, care însoțește un substantiv (sau a unui substitut al acestuia), cu ajutorul căreia se face legătura substantivului cu alt cuvânt din propoziție, pe care îl determină. Prin urmare, prepoziția stabilește relații de

subordonare între cuvinte (*stă **pe** mal, vorbește **despre** părinți, ajunge **lângă** tine, merge **cu** voi, copacul **de** acolo* etc.)

Pe lângă substantiv, prepoziția mai poate preceda și alte părți de vorbire: adjectiv (*legatul în verde, vopsește în roz*), numeral (*vorbește cu amândoi, mănâncă cât trei*), pronume (*ajunge la noi, merge cu voi, scrie despre toți*), verb la infiniriv (*încercarea de a reuși, dorința de a se evidenția*), verb la supin (*masă de călcat, mașină de cusut*), adverb (*vine de departe, copacul de acolo, fapta de atunci*).

Regimul cazual al prepozițiilor

Atunci când preced un substantiv sau o altă parte de vorbire care se declină (adj, pronume, numeral), prepozițiile impun cuvântului o anumită formă de caz. În funcție de cazul cerut, prepozițiile se împart în:

- prepoziții cu regim de ***acuzativ*** (majoritatea): *pe, lângă, sub, față de, după* etc.;
- prepoziții cu regim de ***genitiv**: contra, împotriva, împrejurul, îndărătul, de-a lungul, în ciuda, în fața* etc.*;*
- prepoziții cu regim de ***dativ**: datorită, mulțumită, grație, conform, contrar, asemeni, aidoma.*

***Conjuncția** este partea de vorbire auxiliară, neflexibilă, cu ajutorul căreia se leagă două cuvinte în propoziție sau două propoziții în frază.*

În propoziție conjuncția leagă două cuvinte coordonate, în frază – propoziții coordonate sau subordonate.

Clasificarea conjuncțiilor

În funcție de raportul sintactic pe care îl stabilesc, conjuncțiile se clasifică în:

- ✓ *conjuncții* ***coordonatoare*** – leagă elemente independente a) *copulative: și, precum și, nici* (leagă elemente asociate); b) *adversative: dar, iar, însă, ci* (leagă elemente în raport de opoziție); c) *disjunctive: sau, ori, fie* (leagă elemente care se exclud reciproc); d) *concluzive: deci, prin urmare, așadar* (leagă elemente care exprimă o concluzie).
- ✓ *conjuncții* ***subordonatoare*** – indică raporturi de subordonare dintre propoziții; leagă propoziția subordonată de regenta sa (*dacă, de, deoarece, fiindcă, măcar că, deși* etc.).

Punctuația *la conjuncțiile coordonatoare:*

N.B! Înaintea conjuncțiilor *adversative* și *concluzive* întotdeauna se pune virgulă (*Fă-ți prieteni noi, dar nu-i uita pe cei vechi.Gândesc, deci exist.).* Înaintea conjuncțiilor *copulative* și *disjunctive* se pune virgulă doar dacă ele se repetă, începând cu al doilea element (*Nici mi-i foame, nici mi-i sete, nici mi-i dor de codrul verde* (Folclor). *Ori vorbește cum ți-i portul, ori te poartă cum ți-i vorba.)*

Locuțiunile sunt construcții/ grupuri de cuvinte cu sens unitar care, din punct de vedere gramatical, se comportă ca o singură parte de vorbire. Prin urmare, există locuțiuni ***verbale*** (*a-și da seama* – a realiza, *a da foc* – a aprinde, *a da în floare* – a înflori), ***adverbiale*** (*cot la cot* – alături, *zi și noapte* – mereu, *în doi timpi și*

trei mișcări – imediat, rapid), ***adjectivale*** (*de treabă* – onest, *de frunte* – fruntaș, *cu dare de mână* – înstărit, bogat, *cu mână lungă* - hoț), ***pronominale*** (*Măria Sa, Excelența Voastră*), ***interjecționale*** (*Doamne ferește!, dragă Doamne! Maică Precistă*!), ***prepoziționale*** (*de-a lungul, din cauza, în fața, alături de, în vederea* etc.), ***substantivale*** (*băgare de seamă* – prudență, *luare-aminte* – atenție, *ținere de minte* – memorie, *aducere-aminte* – *amintire* etc.).

TEMA V. NOȚIUNI DE SINTAXĂ

a) ***Obiectul de studiu al sintaxei;***
b) ***Tipologia propoziției;***
c) ***Părțile de propoziție. Raporturile sintactice dintre părțile de propoziție;***
d) ***Părțile principale de propoziție: subiectul, predicatul; exprimarea lor;***
e) ***Părțile secundare de propoziție: atributul, complementul; exprimarea lor***

Sintaxa studiază modul cum se comportă cuvintele în fluxul vorbirii (în propoziție), stabilește și descrie funcțiile pe care le capătă cuvintele în propoziție – numite *părți de propoziție* – și stabilește raporturile sintactice dintre cuvinte și propoziții.

Luate izolat, cuvintele reprezintă unități de limbă cu ajutorul cărora sunt definite obiecte, fenomene din realitate. Numai îmbinate între ele, cuvintele capătă proprietate comunicativă: ele intră în relație cu alte cuvinte formând unități mai mari – propoziții – cu ajutorul cărora oamenii comunică.

Clasificarea propozițiilor

Propoziția este unitatea de bază a actului comunicativ prin care se redă o informație încheiată: se constată ceva, se întreabă, se exprimă anumite sentimente.

- După *scopul comunicării* și tipul intonațional, se disting următoarele tipuri de propoziții:
  - *enunțiative*
  - *exclamative*
  - *interogative*
  - *imperative*

✓ Propoziția *enunțiativă* – se enunță, se comunică un fapt din realitate. Este neutră din punct de vedere afectiv. Are o intonație ascendent-descendentă. La sfârșitul ei se pune punct: *Mama pâine albă coace.* (G. Vieru)

✓ Propoziția *interogativă* – se formulează o întrebare cu scopul de a obține o informație. Cel mai adesea, aceste propoziții au o intonație ascendentă. Cuvântul care conține întrebarea este rostit cu tonul cel mai înalt: *Cine vine? Bunica pleacă?* La sfârșitul propoziției interogative se pune *semnul întrebării*. În dialog, propozițiile interogative pot apărea eliptice de predicat, fiind reprezentate doar prin cuvântul interogativ: – *Merg mâine la concurs.* – *Tu?*

✓ Propoziția *imperativă* – se emite un ordin, o rugăminte, un sfat, un îndemn. Verbul predicat este la modul imperativ sau la conjunctiv, pers. II, sg. sau pl. Intonația este descendentă. Adesea la sfârșitul acestei propoziții, atunci când este marcată afectiv, se pune *semnul exclamării*: „*Trei iezi cucuieți, mamei ușa descuieți!"* (I. Creangă)

Rostită cu o intonație neutră, poate fi marcată cu punct: *La copacul lăudat să nu te duci cu sacul mare.*

- ✓ Propoziția *exclamativă* – un tip de propoziție enunțiativă care conține o nuanță afectivă, determinată de starea emoțională a vorbitorului (admirație, regret, mânie). Tonul afectiv este marcat prin semnul exclamării. Adesea, se identifică prin anumite mărci lexicale: *ce, cum, cât, așa* etc: „*Cât de frumoasă te-ai gătit, naturo, tu!", „Vai, ce alba-i bunicuța!"*

- După *forma verbului-predicat*, propozițiile pot fi:
  - ✓ *afirmative* – prezintă fenomenele din realitate sau raporturile dintre acestea ca existente: *O zi de vară hrănește un an.*
  - ✓ *negative* – prezintă fenomenele din realitate sau raporturile dintre acestea ca inexistente. Se identifică formal prin adverbul negativ *nu* care însoțește verbul-predicat: *Cu o rândunică nu se face primăvară.*

    Sensul negativ poate fi exprimat și prin *intonație*, prin *prefixe negative* (*in-, ne-*), prin prepoziția *fără*, prin adverbul *puțin*: *Este puțin posibil să reușești. Poți opri gura lumii? Răspunsul tău este incorect.* Prezența a două semne ale negației într-o propoziție exprimă o afirmație: *Nu este imposibil = este posibil; El nu e dintre aceia care să nu știe = El e dintre aceia care știe; El nu este fără/ lipsit de bun-simț = El este cu bun-simț; Nu e puțin să ai un prieten = E mult să ai un prieten.*

- După *structură,* propozițiile pot fi:
  - ✓ *simple* – sunt alcătuite doar din subiect și predicat (părți principale de propoziție): „*Mama ne mângâie,/ Soarele lucește,/ Soarele e unul,/ Mama una este."* (G. Vieru)
  - ✓ *dezvoltate* – sunt alcătuite nu doar din părți principale, ci și din părți secundare de propoziție (atribut, complement),

care se grupează în jurul celor principale determinându-le, dezvoltându-le și completându-le: *„Aricioaica-n umbra florii își grijește ariciorii.”* (G. Vieru)

1. Ilustrați fiecare tip de propoziție cu câte un exemplu.

2. Caracterizați propozițiile din textele de mai jos după cele trei criterii.

„De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu?/ Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu?” (M. Em.)

„Pui golași, cum stați în cuiburi/ Fără plapumioare ?/ - Ne-nvelim cu ale mamei/ Calde aripioare./ - Dar când mama nu-i acasă/ Și ploița cerne?/ - Ne-velim atunci cu frunza/ Ramurii materne./ - Dacă n-o să vină mama/ Și-o să cadă frunza?/ - Cum să nu mai vină mama?!/ Cum să cadă frunza?!” (Gr. Vieru)

Părțile de propoziție. Raporturile sintactice dintre părțile de propoziție

În fluxul vorbirii cuvintele nu apar izolat, ci în anumite îmbinări, între care există o legătură semantică și gramaticală. Această legătură se face prin forma pe care o ia cuvântul. Îmbinările/ cuvintele din care este alcătuită propoziția îndeplinesc un anumit rol, numit funcție sintactică. Părțile de propoziție sunt elemente componente ale acesteia, care îndeplinesc anumite funcții sintactice, în corelație cu alte elemente ale enunțului, cu care stabilesc raporturi sintactice.

N.B! Numărul părților de propoziție nu corespunde totdeauna numărului de cuvinte din enunț. O parte de propoziție poate consta dintr-un cuvânt sau din mai multe cuvinte.

Raporturile sintactice dintre părțile de propoziție sunt:

a) de ***coordonare*** – de independență, ce se stabilește între părțile omogene de propoziție;

b) de ***subordonare*** – de dependență, ce se stabilește între părțile principale și cele secundare: între atribut și cuvântul determinat; între complement și cuvântul determinat;

c) de ***inerență*** – de interdependență, ce se stabilește între subiect și predicat.

Părțile de propoziție se împart în:

- ✓ părți ***principale*** (și obligatorii) – constituie nucleul structural și semantic al propoziției, sunt esențiale pentru realizarea comunicării. *Subiectul* și *predicatul* sunt părțile principale de propoziție.
- ✓ părți ***secundare*** (facultative) – se grupează în jurul celor principale, determinându-le, dezvoltându-le și completându-le. *Atributul* și *complementul* sunt părțile secundare de propoziție.

Subiectul este partea principală de propoziție care desemnează obiectul despre care se comunică ceva prin intermediul predicatului. El arată cine face acțiunea *(„Mama ne mângâie,/ Soarele luceşte."* (Gr. Vieru), cine suferă acțiunea (*Noi suntem mângâiați de mama.),* cui i se atribuie o însușire, o calitate (*Mama este unică*.). Subiectul răspunde la întrebările *cine? ce?* și se acordă cu predicatul în număr și persoană (*predicatul verbal*) sau în număr, persoană și în gen (*predicatul nominal*). Locul lui în propoziție nu este strict determinat. Stă, de obicei, înaintea predicatului: *Mama pâine albă coace*. (Gr. Vieru), dar poate sta și

după predicat: *Iese <u>tata</u> la balcon și mă strigă: „Măi Ion!”* (Gr. Vieru).

După modul de manifestare în structura propoziției, subiectul poate fi:

a) *exprimat* – este prezent formal în propoziție, exprimat prin substantiv sau printr-un înlocuitor al acestuia (*<u>Noi</u> suntem români.*)

b) *neexprimat* – nu este prezent formal în propoziție, dar poate fi:
   - stabilit din propoziția anterioară sau dedus din context (*subiect neexprimat subînțeles*);
   - stabilit din forma gramaticală a verbului-predicat, care este la pers. I sau II (*subiect neexprimat inclus*);
   - *subiectul nedeterminat* – apare atunci când acțiunea verbului-predicat nu se referă la o persoană concretă (*Au anunțat reduceri. Au transmis că va ploua. Aici nu se fumează.*) sau când această acțiune poate fi aribuită oricui (*La noi se mănâncă bine. Nu te lua după capul altuia. Să ne aducem aminte.*)

N.B! Subiectul poate fi confundat cu:

- *complementul direct*, dacă stă după predicatul exprimat prin verb reflexiv: *Se aude <u>un murmur</u>.*
- *numele predicativ*, dacă predicatul este exprimat prin verbul predicativ „a fi”: *În clasă e <u>gălăgie</u>. Afară e <u>vânt</u> puternic.*
- *cu un substantiv la vocativ* care desemnează o adresare, dacă predicatul este exprimat printr-un verb la modul imperativ, urmat de substantivul în vocativ: *Ieși, soare, ieși! Ieși (<u>tu.</u>)*
-

Exprimarea subiectului

- ✓ Substantiv la cazul nominativ: *Ochii sunt oglinda sufletului*.
- ✓ Pronume (de orice tip) la cazul nominativ: *El vine, se înalță, în cercuri line zboară*. (V. Alecsandri)
- ✓ Numeral: *Al doilea a răspuns.*
- ✓ Orice cuvânt substantivizat: *„Pe" este o prepoziție. Acolo este adverb.*
- ✓ Verb la infinitiv, la gerunziu ori la supin: *A ierta e ușor, a uita e greu. Se aude tunând. E greu de făcut.*

Ilustrați exprimarea subiectului prin alte exemple, selectate din literatură.

Predicatul este partea principală de propoziție care spune ceva despre subiect, arătând *ce face subiectul, cum este subiectul, ce sau cine este subiectul* (la aceste întrebări răspund diferite tipuri de predicat): *Mama (ce face?) ne mângâie. Mama (cum este?) este frumoasă. Mama (ce este?) este o comoară*. Predicatul este elementul de bază al comunicării, nucleul unei propoziții, de aceea după numărul de predicate se stabilește numărul de propoziții dintr-un enunț.

În funcție de exprimarea sa (prin *verb* sau *nume*), predicatul este de două tipuri.

- ✓ *Predicatul **verbal*** – atribuie subiectului o acțiune/ a stare. Răspunde la întrebările *ce face subiectul? ce se spune despre subiect?* Poate fi exprimat prin:
  a) verb la mod personal: *Pe ramul verde tace o pasăre măiastră.* (G. V.)

b) expresii frazeologice sau locuțuni: *Copilul a luat-o la sănătoasa.*
c) interjecție: *Pupăza zbrrr! pe o dugheană*.
d) adverb predicativ: *Desigur că am învățat. Bineânțeles că ne vom întâlni*.

✓ *Predicatul **nominal*** – alcătuit dintr-un verb copulativ, la orice mod și timp, și un nume predicativ. Exprimă o caracteristică a subiectului și răspunde la una dintre întrebările *cum este subiectul?, ce/ cine este subiectul?*
„Limba noastră-i o comoară." (A.Mateevici); *„Mult e dulce și frumoasă limba ce-o vorbim.*" (Gh. Sion).

Predicatul nominal: structură, exprimare:

Verbul copulativ leagă numele predicativ de subiect, cu care se acordă în număr și persoană	**Numele predicativ** este elementul de bază al P.N., care caracterizează subiectul. Se acordă în gen.
Verbe copulative: *a fi, a părea, a însemna, a rămâne, a deveni, a ajunge, a se face, a ieși:* *Prietena mea înseamnă mult pentru mine;* *Prietena mea este frumoasă;* *Prietena mea pare frumoasă;* *Prietena mea a devenit studentă;* *Prietena mea s-a făcut învățătoare;* *Prietena mea va ieși învățătoare* etc.	Numele predicativ poate fi exprimat prin: - substantiv: *Limba noastră-i o comoară* (c. N.); *Iarba este de mătase.* (c. A.); *Cartea este a prietenului*. (c. G.) - adjectiv: *Cerul pare oțelit.* - numeral: *Soarele e unu.* (G.V.), - pronume: *Moldova nu este a mea, nu este a voastră*… (B.Ș-D.), - adverb: *E ușor a scrie versuri.* - verb la infinitiv sau la supin: *Datoria ta este de a învăța. Ei sunt de invidiat.*

a) Ilustrați în exemple valorile gramaticale ale verbului „a fi”.
b) Alcătuiți câte o propoziție cu predicat verbal și cu predicat nominal.

Atributul este partea secundară de propoziție care determină un substantiv sau un substitut al substantivului (pronume, numeral), indicând caracteristci/ însușiri ale acestuia. Răspunde la întrebările: *care? ce fel de ? cât? al cui?*

Clasificarea atributului se face în funcție de următoarele criterii:

- ✓ după legătura cu termenul determinat, poate fi:
  - a) atribut *acordat (*în *gen, număr, caz*): *limba <u>română</u>, elev <u>silitor</u>, <u>prima</u> învățătoare*
  - b) atribut *neacordat: apă <u>de izvor</u>, fata <u>babei</u> și fata <u>moșneagului</u>, ochii <u>tăi</u>*
- ✓ după partea de vorbire prin care este exprimat, există:
  - a) atribut *adjectival* (acordat): *cer <u>senin</u>, floare <u>albastră;</u>*
  - *b)* atribut *substantival*: *față <u>de masă</u>, carte <u>de lectură;</u>*
  - c) atribut *pronominal*: *vorbele <u>lui</u>, casa <u>altuia;</u>*
  - d) atribut *verbal*: *dorința <u>de a cunoaște</u>, fier <u>de călcat;</u>*
  - *e)* atribut *adverbial*: *drumul <u>de acasă</u>, puterea <u>de sus</u>, zua <u>de ieri</u>*

Alcătuiți popoziții cu diferite tipuri de atribute.

Complementul este partea secundară de propoziție care determină un verb (*scrie <u>frumos</u>, citește <u>o carte</u>*), o interjecție (*vai <u>de el</u>, hai <u>cu mine</u>*), un adjectiv (*tare <u>de fire</u>, recunoscător <u>școlii</u>*),

un adverb (*departe de casă, înainte de război*), completând semantic termenul determinat.

Clasificare:

- complemente *necircumstanțiale* (direct, indirect)
- complemente *circumstanțiale* (de loc, de timp, de mod, de cauză, de scop, condițional, concesiv, consecutiv)

✓ *Complementul **direct*** determină un verb tranzitiv desemnând obiectul asupra căruia se exercită acțunea. Se identifică prin întrebările *pe cine? ce?: o văd pe mama; citesc o carte, îmi iubesc părinții.*

Poate fi exprimat prin:

- substantiv (Ac.): *Învăț o poezie.*
- pronume: *Te-am așteptat*.
- numeral: *Îi văd pe amândoi.*
- verb la infinitiv, la gerunziu: *Învăț a desena; Pot citi. Aud tunând.*

✓ *Complementul **indirect*** determină un verb, o interjecție, un adjectiv, un adverb, desemnând obiectul căruia i se atribuie sau i se adresează o acțiune, o însușire sau o caracteristică. Răspunde la *întrebările cui? cu cine? cu ce? despre cine? despre ce? pentru cine? de cine/ce*?

Poate fi exprimat prin:

- substantiv: *Este amabil cu colegii; Mulțumesc prietenilor, Vorbim despre prietenie.*
- pronume: *Este amabil cu noi; Mulțumesc tuturora, Vorbim despre aceasta.*
- numeral: *Este amabil cu amândoi; Mulțumesc celor trei, Vorbim despre cei cinci.*
- adjectiv: *Din bun s-a făcut rău; Din verde a devenit galben*.

- verb la infinitiv: *S-a obișnuit a lucra; Nu se satură de a-l privi*.

✓ *Complementele* ***circumstanțiale*** indică diferite circumstanțe/ împrejurări în care se desfășoară acțiunea (locul, timpul, modul, cauza, scopul, condiția etc.).

Sunt exprimate prin:

- adverb: *Învață bine;*
- substantiv: *Râde cu poftă;*
- verb la moduri nepersonale: infinitiv – *Citește pentru a se informa;* gerunziu – *Merge săltând*, participiu – *Întors acasă*, *s-a simțit foarte fericit*.

Alcătuiți popoziții cu fiecare tip de complement.

Anexa 1

Subiecte pentru examen

- ✓ Sistemul fonetic al limbii române. Vocale, consoane, diftongi, triftongi;
- ✓ Raportul literă sunet. Litere ce reprezintă mai multe sunete. Litere cu valori fonetice diferite. Sunete-tip fără litere corespunzătoare;
- ✓ Silaba, silabația. Reguli de despărțire a cuvintelor în silabe;
- ✓ Lexicul/ vocabularul. Structura vocabularului limbii române. Criterii de clasificare și clase de cuvinte. Fondul lexical principal. Masa vocabularului. Arhaisme. Neologisme. Termeni științifici și tehnici. Regionalisme. Cuvinte de argou și de jargon. Cuvinte împrumutate, cuvinte formate pe teren propriu;
- ✓ Cuvântul: definiție. Sensul lexical al cuvântului. Cuvinte monosemantice și cuvinte polisemantice. Tipuri de sens: sens propriu, sens figurat;
- ✓ Relațiile dintre cuvinte și categoriile semantice. Sinonimia. Antonimia. Omonimia. Paronimia;
- ✓ Structura morfologică a cuvântului. Rădăcina. Prefixul. Sufixul. Tema lexicală. Familia lexicală;
- ✓ Îmbogățirea vocabularului. Formarea cuvintelor. Procedee de formare a cuvintelor. Derivarea. Formații parasintetice. Compunerea. Conversiunea. Abrevierea. Calchierea;
- ✓ Substantivul. Caracterizare generală (definiție, categorii gramaticale; clasificarea lexico-semantică a substantivelor: comune, proprii, concrete, abstracte; animate, inanimate;

clasificarea după formă: simple și compuse). Funcții sintactice. Ortografie;

- ✓ Adjectivul. Caracterizare generală (definiție, categorii gramaticale; clasificarea lexico-semantică: calificative, relative, pronominale; clasificarea după formă: simple și compuse; adjective variabile-invariabile). Funcții sintactice. Ortografie;
- ✓ Numeralul. Definiție, clasificare, valori morfologice. Categoriile gramaticale ale numeralului. Ortografia numeralelor. Declinarea. Funcțiile sintactice ale numeralelor;
- ✓ Pronumele. Definiție. Noțiuni generale. Clasificări ale pronumelor. Pronumele personale. Categoriile gramaticale ale pronumelor personale. Forme accentuate și neaccentuate. Ortografie. Funcții sintactice;
- ✓ Verbul. Definiție. Clasificări (după conjugare, după predicativitate; după categoria persoanei, verbe tranzitive-intranzitive). Categoriile gramaticale. Funcții sintactice;
- ✓ Interjecția. Definiție, clasificare. Funcțiile sintactice, punctuația;
- ✓ Propoziția. Definiție. Tipuri de propoziții (după scopul comunicării, după structură, după forma verbului predicat). Părțile de propoziție. Raporturile sintactice dintre părțile de propoziție;
- ✓ Subiectul. Definiție. Clasificare. Exprimarea subiectului;
- ✓ Predicatul. Definiție. Predicatul verbal. Predicatul nominal. Exprimarea. Acordul subiectului cu predicatul;
- ✓ Atributul. Noțiuni generale. Clasificare. Exprimare;
- ✓ Complementul. Noțiuni generale. Clasificare. Exprimare.

Bibliografie

1. Avram M. Gramatica pentru toți. Bucureşti: Humanitas, 2001.
2. Bărbuță I., Cicală A., Constantinovici E. Gramatica uzuală a limbii române. Chișinău: Litera, 2000.
3. Bărbuță I. Limba română prin exerciții. Chișinău, 2009.
4. Ghiță Iu. Sinteze și exerciții lexicale, lingvistice și stilistice. București: EDP, 1995.
5. Gramatica academică a limbii române (GALR). București, 2005.
6. DOOM-2. București, 2005.
7. Hristea Th. Sinteze de limba română. București: Albatros, 1984.